

Do projektu w wersji z dnia 16 lutego 2026 r.

Uzasadnienie

ustawy o zmianie ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw

I. Uwagi ogólne (przyczyna i cel regulacji).

(1) Historia prac nad projektem w zarysie.

Na wstępie wyjaśnienia wymaga, że niniejszy projekt stanowi kontynuację prac nad projektem *ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz ustawy – Kodeks postępowania cywilnego*, wpisanym do Wykazu prac legislacyjnych i programowych Rady Ministrów pod numerem UD30. W trakcie uzgodnień międzyresortowych, konsultacji publicznych i opiniowania, wobec ukonstytuowania się Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego ww. projekt, wraz ze wstępną propozycją zmian naniesionych w wyniku rozpoznania poprzednio zgłoszonych uwag, przedstawiono Przewodniczącemu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego (dalej: Komisja lub KKPC) – Panu prof. dr. hab. Markowi Safjanowi z prośbą o zaopiniowanie projektu przez Komisję. Projekt został skierowany do dalszych prac do Zespołu problemowego do spraw prawa spadkowego pod kierunkiem Pana prof. dr. hab. Konrada Osajdy. W wyniku tych prac Zespół opracował własny projekt ustawy obejmujący zmiany Kodeksu cywilnego w zakresie formy testamentu oraz powiązane z nimi zmiany w innych ustawach. Projekt został przyjęty przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Cywilnego. To ten projekt został przedstawiony do dalszych uzgodnień międzyresortowych, konsultacji publicznych i opiniowania, przy czym wobec faktu, że przedmiot projektu opracowanego przez KKPC pokrywa się w znacznej mierze z przedmiotem poprzedniego projektu, nadal jest on prezentowany jako UD30. Jednocześnie, poza przepisami odnoszącymi się do formy testamentu, przedstawionymi przez Komisję, niniejszy projekt przewiduje inne regulacje wykraczające poza zakres formy testamentu, tj. przepisy dotyczące możliwości uchylenia przez sąd z urzędu kolejnego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku po tym samym spadkodawcy (regulacja ta stanowiła również przedmiot poprzedniego projektu), regulacje w zakresie obowiązku publikowania w Rejestrze Spadkowym informacji, m.in. o wszczęciu postępowania o stwierdzenie nabycia spadku lub o uchylenie lub zmianę postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku lub o uchylenie aktu

poświadczenia dziedziczenia i związane z tym zmiany wynikowe w ustawie z dnia 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie¹ oraz usprawniające postępowanie związane z dokonywaniem wpisów do Rejestru Spadkowego.

Reasumując, wszystkie aktualnie proponowane w przedstawianym projekcie rozwiązania dotyczące prawa spadkowego zostały skonsolidowane w jednym projekcie ustawy. Z racji dość istotnych zmian względem poprzedniej wersji projektu, został on przedstawiony do ponownych uzgodnień międzyresortowych, opiniowania i konsultacji publicznych.

Jednocześnie zaznaczenia wymaga, że Komisja wraz z projektem przedstawiła jego uzasadnienie, które stanowi zdecydowaną część niniejszego uzasadnienia. Do uzasadnienia Komisji dodano jedynie uzasadnienie tej części projektu, która została dodana do projektu komisyjnego i wykracza poza zakres formy testamentu (zob. wyżej).

(2) Forma testamentu jako główny przedmiot zmian.

Forma testamentu uznawana jest za jedno z kluczowych zagadnień z zakresu prawa spadkowego. Mimo to przepisy o formie testamentu nie uległy praktycznie żadnym zmianom od chwili wejścia w życie Kodeksu cywilnego² i są w dużej mierze odpowiednikami przepisów uregulowanych jeszcze w Dekrecie – prawo spadkowe³. Wraz ze wzrostem zainteresowania społeczeństwa regulacjami związanymi z prawem spadkowym, w ostatnich latach tematyka form testamentu, w tym testamentów szczególnych, stała się także przedmiotem szerszego zainteresowania doktryny i zwiększonej liczby orzeczeń sądowych⁴. Dotyczyło to przede wszystkim testamentu ustnego jako najczęściej występującego w praktyce spośród testamentów

¹ Dz.U. z 2024 r. poz. 1001 oraz z 2025 r. poz. 479.

² Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 1027 ze zm.) – dalej: Kodeks cywilny lub k.c.

³ Dekret z dnia 8 października 1946 r. – Prawo spadkowe (Dz.U. z 1946 r. Nr 60, poz. 328 ze zm.) – dalej Dekret – Prawo spadkowe.

⁴ Zob. m.in. w zakresie zgłaszanych uwag *de lege ferenda*: K. Osajda, *Wpływ rozwoju techniki na uregulowanie formy testamentu – rozważania de lege ferenda*, „Rejent” 2010, nr 5, s. 55–67; J. Rudnicki, *Rola formy testamentu. Uwagi na tle porównawczym*, „Forum Prawnicze” 2013, nr 2, s. 35–44; B. Kucia, *Forma testamentu w systemach common law*, Warszawa 2016, s. 219–221; A. Pabin, *Testament jako akt sformalizowany – uwagi w sprawie przyszłego kształtu regulacji dotyczących formy rozrządzeń testamentowych*, „Studia Prawnicze” 2016, nr 1, s. 91–125; B. Kucia, *Testament elektroniczny – aktualne tendencje w wybranych systemach prawnych*, w: *Rozprawy z prawa prywatnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Wojciechowi Popiolkowi*, red. M. Jagielska, E. Rott-Pietrzyk, M. Szpunar, Warszawa 2017, s. 1177–1192; J. Trzewik, *O formie testamentu na tle regulacji rozporządzenia eIDAS*, „Państwo i Prawo” 2019, nr 10, s. 76–88; M. Załucki, *Forma testamentu w perspektywie rekodyfikacji polskiego prawa spadkowego. Czas na rewolucję?*, „Państwo i Prawo” 2017, nr 3, s. 31–49; K.W. Rozum, *Testamenty szczególne pięćdziesiąt lat po ich wprowadzeniu – pytanie o konieczność rewizji norm*, w: *Testament w prawie polskim – wybrane problemy*, red. E. Kabza, K. Krupa-Lipińska, Toruń 2018, s. 269–289; R. Świrgoń-Skok, *Wpływ nowych technologii na zagadnienie form testamentu w polskim prawie spadkowym*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2019, nr 1, s. 140–147; P. Dzienis, *Testament sądowy. Głos w dyskusji de lege ferenda*, „Państwo i Prawo” 2023, nr 5, s. 109–120.

szczególnych, podatnego na próby fałszowania i budzącego rozliczne wątpliwości w orzecznictwie⁵. Wątpliwości co do swojej aktualności budziły jednak także inne formy testamentu (określane powszechnie jako allograficzny, podróżny i wojskowy)⁶. Rozważane były również kwestie związane z wprowadzeniem do prawa polskiego testamentu w formie nagrania audio-wideo (tzw. testamentu audiowizualnego)⁷. W związku z następującymi niezmiernie szybko zmianami technologicznymi oraz powszechną dostępnością telefonów komórkowych z wbudowanymi kamerami rozważano to, czy testament może być sporządzony w formie polegającej na zarejestrowaniu ustnego oświadczenia woli testatora w postaci nagrania wideo.

Przepisy o formie testamentu budzą liczne wątpliwości co do zakresu ich zastosowania (co dotyczy testamentu podróżnego i wojskowego), ryzyka fałszowania ich treści (co dotyczy testamentu ustnego), czy nawet konstytucyjności odnoszących się do nich unormowań (co dotyczy testamentu wojskowego). Wskazane argumenty przemawiają za potrzebą systemowej zmiany regulacji odnoszącej się do formy testamentu.

II. Zakres zmian przepisów odnoszących się do formy testamentu.

Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego dokonała gruntownej analizy całości przepisów odnoszących się do formy testamentu zarówno w jego aspekcie materialnoprawnym (art. 949-958 Kodeksu cywilnego), jak i procesowym (art. 646-654 oraz art. 661-662 Kodeksu postępowania cywilnego⁸). Objęło to również przepisy szczególne odwołujące się do formy testamentu (np. art. 71 § 3 Kodeksu morskiego⁹, regulacje rozporządzenia Ministra Obrony Narodowej z dnia 30 stycznia 1965 r. w sprawie testamentów wojskowych¹⁰, czy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. – Regulamin urzędowania

⁵ Zob. zwłaszcza: B. Kucia, *Przesłanka „istnienia obawy rychłej śmierci spadkodawcy” – uwagi de lege lata i de lege ferenda*, „Rejent” 2012, nr 12, s. 107–109; K. Pol, *O przyszłości testamentu ustnego*, w: *Europeizacja prawa spadkowego – aktualne tendencje*, red. K.A. Dadańska, Szczecin 2016, s. 44–47; W. Borysiak, *Testament ustny de lege ferenda w świetle badań empirycznych i prawnoporównawczych*, w: *Testament w prawie polskim – wybrane problemy*, red. E. Kabza, K. Krupa-Lipińska, Toruń 2018, s. 21–44.

⁶ Zob. zwłaszcza: J. Rudnicki, *Testament żołnierski i testamenty wojskowe w europejskiej tradycji prawnej*, Kraków 2015; P. Cybula, *Testament podróżny de lege lata i de lege ferenda (zagadnienia wybrane)*, w: *50 lat kodeksu cywilnego. Perspektywy rekodyfikacji*, red. P. Stec, M. Załucki, Warszawa 2015, s. 385–400; J. Trzewik, T. Serafin, *In dubio pro milite? Regulacja prawna testamentów wojskowych na tle projektowanych zmian legislacyjnych*, „Prawo i Więzy” 2024, nr 1, s. 41–63.

⁷ Por. m.in. M. Załucki, *Kierunek zmian przepisów o formie testamentu w dobie nowych technologii na przykładzie Szwajcarii*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2017, nr 4, s. 16–25; M. Załucki, *Videotestament. Prawo spadkowe wobec nowych technologii*, Warszawa 2018, s. 233–248.

⁸ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1568 ze zm.) – dalej: Kodeks postępowania cywilnego lub k.p.c.

⁹ Ustawa z dnia 18 września 2001 r. – Kodeks morski (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 1309).

¹⁰ Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 30 stycznia 1965 r. w sprawie testamentów wojskowych (Dz.U. Nr 7, poz. 38) – dalej: Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 1965 r.

sądów powszechnych¹¹). Analiza ta pozwoliła na przyjęcie następujących założeń ogólnych w odniesieniu do poszczególnych form testamentów.

Na chwilę obecną brak konieczności dokonania istotnych zmian dotyczy przepisów odnoszących się do testamentu własnoręcznego (art. 949 k.c.). Odrzucono zarówno likwidację tej formy testamentu, jak i zawężenie treści testamentu sporządzanego w tej formie jedynie do rozrządzenia w postaci powołania spadkobiercy lub spadkobierców. Instytucja testamentu holograficznego jest tak zakorzeniona w powszechnym odbiorze społecznym, że nie należy jej – na obecnym etapie rozwoju polskiego prawa – likwidować lub ograniczać, co nie wyklucza dokonania takiego kroku w przyszłości, jeśli uzasadnią go postępujące zmiany społeczne i technologiczne. Likwidacja tej formy testamentu rodziłaby też problemy w obrocie międzynarodowym oraz interakcjach polskiego systemu prawnego z innymi systemami prawnymi, które przewidują taką formę testamentu.

Na chwilę obecną nie ma również istotnej potrzeby modyfikacji przepisów odnoszących się do testamentu sporządzanego w formie aktu notarialnego (art. 950 k.c.). Zdecydowano się natomiast na usunięcie z Kodeksu cywilnego przepisów odnoszących się do formy testamentu allograficznego i testamentu podróznego, jako form rzadko stosowanych w praktyce, a ponadto niezapewniających testatorowi dostatecznego bezpieczeństwa utrzymania w mocy jego rozrządzeń. Znacznie zawężono natomiast możliwość sporządzania testamentu ustnego, a także zmodyfikowano sposoby stwierdzania jego treści. Podjęto decyzję o uregulowaniu form testamentu wojskowego w Kodeksie cywilnym z jednoczesnym rozszerzeniem zakresu przedmiotowego tego testamentu, tzn. umożliwieniem sporządzania go w czasie przebywania przez podmioty wymienione w ustawie na obszarze objętym działaniami zbrojnymi, jeżeli sporządzenie testamentu w formie aktu notarialnego jest niemożliwe albo nadmiernie utrudnione. Zdecydowano się jednak zachować bez zmian ogólną regułę ujętą w art. 958 k.c., zgodnie z którą testament sporządzony z naruszeniem przepisów o formie jest nieważny, chyba że przepisy szczególne stanowią inaczej. Proponowane zmiany objęły konsekwentnie również przepisy odnoszące się do terminów i przesłanek utrzymania w mocy testamentów szczególnych (art. 955 k.c.), a także tzw. bezwzględnej (art. 956 k.c.) oraz tzw. względnej (art. 957 k.c.) niemożliwości bycia świadkiem testamentu. Dodatkowo zmieniono te przepisy ustaw

¹¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 867 ze zm.) – dalej: Regulamin urzędowania sądów powszechnych.

szczególnych, które odwołują się do uchylonych regulacji (np. art. 95 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych¹²).

III. Szczegółowy opis proponowanych zmian.

(1) Testament allograficzny – likwidacja instytucji – uchylenie art. 951 k.c. (art. 1 pkt 1 projektu).

Dotychczasowe doświadczenia praktyczne związane z funkcjonowaniem formy testamentu allograficznego jednoznacznie wskazują na celowość uchylenia art. 951 k.c. Forma ta bardzo rzadko występuje w praktyce. W świetle danych dostępnych w bazach informacji prawnej, w obecnym stuleciu wydano jedynie kilkanaście orzeczeń sądów apelacyjnych i Sądu Najwyższego, które dotyczyłyby wprost tej formy testamentu. W doktrynie podnosi się, że wpływa na to „mała świadomość społeczna, że taka forma testamentu jest dopuszczalna, likwidacja analfabetyzmu, a przez to łatwość sporządzenia testamentu własnoręcznego, duża dostępność notariuszy, przed którymi można sporządzić testament notarialny, trudności praktyczne w sporządzeniu tego testamentu, a nadto istotne ryzyko jego wadliwości”¹³. Podkreślić należy zwłaszcza powszechną obecnie możliwość skorzystania z formy aktu notarialnego w świetle dostępności kancelarii notarialnych. Dostęp do notariuszy jest bowiem w praktyce często znacznie szerszy niż dostęp do urzędników wskazanych w treści uchylanego przepisu tzn. wójta (burmistrza, prezydenta miasta), starosty, marszałka województwa, sekretarza powiatu albo gminy lub kierownika urzędu stanu cywilnego. Wszystko to oznacza, że przyczyny, które leżały u podstaw wprowadzenia tej formy testamentu do prawa polskiego, w zasadzie wygasły.

Obserwacja praktyki sporządzania testamentu w tej formie pozwala też zauważyć, że podmioty, przed którymi sporządzany jest testament allograficzny, często nie mają wykształcenia prawniczego oraz nie znają przepisów odnoszących się do tej formy testamentu¹⁴. Powoduje to liczne błędy formalne prowadzące do jego nieważności, w rezultacie czego powstaje ewentualne zagrożenie ponoszenia odpowiedzialności odszkodowawczej przez podmioty publiczne za wyrządzoną z tego tytułu szkodę. Przykładem tego jest stan faktyczny w sprawie zakończonej wyrokiem Sądu Najwyższego z 18 listopada 2015 r. (III CSK 16/15)¹⁵. Forma ta

¹² Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 1228 ze zm.).

¹³ P. Księżak, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2017, s. 202.

¹⁴ W. Bańczyk, S. Wójcik, F. Zoll, w: *System Prawa Prywatnego. Tom 10. Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2025, s. 461-462.

¹⁵ Przykładem tego jest wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 listopada 2015 r., III CSK 16/15, OSNC 2016, nr 10, poz. 122.

nie daje więc bezpieczeństwa prawidłowego sporządzenia testamentu, którą powinny zapewniać testamenty w formie zwykłej. Wszystko to przemawia za jej usunięciem z Kodeksu cywilnego.

W ślad za usunięciem z Kodeksu cywilnego formy testamentu allograficznego, dokonano stosownej zmiany w ustawie o opłacie skarbowej, a mianowicie uchylona została odwołująca się do tej formy testamentu pozycja 5 tabeli części I Załącznika do ustawy, zatytułowanego „Wykaz przedmiotów opłaty skarbowej, stawki tej opłaty oraz zwolnienia” (art. 6 projektu).

(2) Testament ustny – zawężenie przesłanek sporządzenia testamentu w tej formie oraz zmiana sposobów stwierdzenia jego treści – zmiana art. 952 k.c. (art. 1 pkt 2 oraz art. 2 pkt 2-4 projektu).

Testament ustny (art. 952 k.c.) jest najczęściej występującą w praktyce polskiej formą testamentu szczególnego. Budzi on jednak liczne wątpliwości w orzecznictwie oraz jest przedmiotem wielu rozbieżnych wypowiedzi doktryny. Przysparza też problemy dowodowe w praktyce sądowej. W doktrynie podnosi się na podstawie obserwacji tej praktyki, że przypadki fałszowania testamentów ustnych są o wiele częstsze niż innych testamentów¹⁶. Stąd w literaturze przedmiotu od wielu lat zgłaszane są propozycje istotnej zmiany treści art. 952 k.c. lub nawet jego uchylenia¹⁷.

Również z analizy prawnoporównawczej wynika, że sporządzenie testamentu szczególnego

¹⁶ Por. J. Czerwiakowski, *Testament ustny w świetle praktyki*, „Palestra” 1987, nr 10–11, s. 46–51; A. Feluś, *Testamenty. Popularno-naukowe studium kryminalistyczne*, Katowice 1996, s. 125–128; E. Skowrońska-Bocian, *Testament w prawie polskim*, Warszawa 2004, s. 105. Przykłady tego typu sytuacji, zaobserwowano również w toku badania empirycznego przeprowadzonego dla Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości – por. W. Borysiak, *Funkcjonowanie w praktyce testamentu sporządzanego w formie ustnej (art. 952 k.c.)*, Warszawa 2014, s. 132–136.

¹⁷ Co do postulatów *de lege ferenda* odnoszących się do testamentu ustnego – zarówno w zakresie jego modyfikacji, jak i jego likwidacji – por. J. Czerwiakowski, *Testament ustny...*, s. 46–51; J. Pietrzykowski, *Wybrane zagadnienia reformy prawa spadkowego*, w: *Z zagadnień współczesnego prawa cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tomasza Dybowskiego*, „Studia Iuridica”, t. 21, Warszawa 1994, s. 254–255; E. Skowrońska, *Testament ustny „de lege ferenda”*, w: *Z zagadnień współczesnego prawa cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tomasza Dybowskiego*, „Studia Iuridica”, t. 21, Warszawa 1994, s. 259–266; E. Skowrońska-Bocian, *Testament w prawie polskim...*, s. 103 i n.; A. Gałakan-Halicka, *Stwierdzenie treści testamentu ustnego*, „Monitor Prawniczy” 2004, nr 16, s. 745; M. Pazdan, *Prawo spadkowe*, w: *Zielona Księga. Optymalna wizja Kodeksu cywilnego Rzeczypospolitej Polskiej*, red. Z. Radwański, Warszawa 2006, s. 193–194; J. Turlukowski, *Sporządzenie testamentu w praktyce*, Warszawa 2009, s. 178–179; F. Zoll, *Das polnische Erbrecht im Wandel: die geplanten Reformen*, w: *Erbrechtsentwicklung in Zentral- und Osteuropa*, red. R. Welser, Wien 2009, s. 36; F. Zoll, *Testamentary Formalities in Poland*, w: *Comparative Succession Law. Volume I. Testamentary Formalities*, red. K.G.C. Reid, M.J. de Waal, R. Zimmermann, Oxford 2011, s. 279–280; B. Pręda, *W sprawie przyszłości testamentu ustnego*, „Rejent” 2009, nr 5, s. 87 i n., a zwłaszcza s. 93–96; B. Kucia, *Przesłanka...*, s. 107–109; A. Pabin, *Testament...*, s. 108; K. Pol, *O przyszłości testamentu ustnego...*, s. 44–47; W. Borysiak, *Testament ustny de lege ferenda...*, s. 21–44; K.W. Rozum, *Testamenty szczególne...*, s. 287–289; K. Osajda, w: *Komentarze Prawa Prywatnego. Tom 4A. Kodeks cywilny. Komentarz. Spadki*, red. K. Osajda, Warszawa 2019, art. 952, nb 4–6.2, s. 479–480.

w formie ustnej nie jest nigdy zdeterminowane jedynie przez wolę samego testatora, niezależnie od spełnienia się innych przesłanek określonych ustawowo¹⁸. Przesłanki te są zazwyczaj określone przez ustawodawcę w sposób obiektywny i odnoszą się nie tylko do gwałtownych zdarzeń (np. przerwanie komunikacji, epidemie), lecz także do niemożności sporządzenia testamentu w formie zwykłej (tak przewiduje np. prawo niemieckie, prawo austriackie, prawo szwajcarskie, prawo holenderskie, prawo włoskie). Inne ustawodawstwa zazwyczaj o wiele bardziej rygorystycznie niż prawo polskie w art. 952 k.c. zakreślają też formalne przesłanki sporządzenia testamentów szczególnych w formie ustnej, sposoby stwierdzenia ich treści oraz czas utrzymywania się przez nie w mocy (por. np. prawo austriackie czy prawo szwajcarskie). Niekiedy wymagają uczestnictwa w ich sporządzaniu, poza świadkami, jeszcze określonej osoby urzędowej (np. burmistrza – por. prawo niemieckie czy prawo holenderskie).

Za nieprzekonujące uznano argumenty za usunięciem z Kodeksu cywilnego tej formy testamentu. Testator powinien mieć możliwość sporządzenia testamentu w tych przypadkach szczególnych i nagłych, w których zagraża mu śmierć lub utrata zdolności do testowania, a nie jest w stanie sporządzić testamentu w formie zwykłej (np. na skutek wypadku samochodowego czy zawału serca). Konieczne było jednak zawężenie sytuacji, w których sporządzenie takiego testamentu jest dopuszczalne oraz ograniczenie sposobów stwierdzenia jego treści. W szczególności możliwość sporządzenia testamentu ustnego należy ograniczyć do przypadków wywołanych przez okoliczności o charakterze szczególnym i nagłym, na skutek których zachowanie zwykłej formy testamentu jest niemożliwe albo nadmiernie utrudnione, gdy jednocześnie zachodzi obawa rychłej śmierci spadkodawcy. Obawa rychłej śmierci spadkodawcy nie musi być przy tym zawsze wywołana bezpośrednio przez zaistnienie takich szczególnych i nagłych okoliczności. Jako przykłady takich szczególnych i nagłych okoliczności można wskazać powódź, pandemię, atak terrorystyczny, wypadek samochodowy, czy nawet różne rodzaje działań zbrojnych (por. poniżej pkt III.4). Za zbędne uznano dokonanie wymienienia przykładów takich szczególnych i nagłych okoliczności w przepisie, gdyż takie wymienienie nie miałoby i tak charakteru enumeratywnego. Odmienne niż dotychczas, do sporządzenia testamentu nie wystarczy więc samo zaistnienie obawy rychłej śmierci spadkodawcy albo samo zaistnienie szczególnych okoliczności, wskutek których zachowanie zwykłej formy testamentu jest niemożliwe albo bardzo utrudnione. Proponowane rozwiązanie

Z komentarzem [WB1]: Tu bym dał takie odwołanie. Mam nadzieję, że jest ono dopuszczalne w projekcie.

¹⁸ Zob. szerzej co do rozwiązań innych porządków prawnych: W. Borysiak, *Przyszłość testamentów szczególnych w prawie polskim na tle porównawczym*, raport przygotowany dla Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2021, s. 20–45.

proceeds to the connection of these grounds. Additionally, it emphasizes that the ground enabling the making of a verbal will by the testator should not only be the specificity of the situation, in which he is found, but also its urgency. Such solutions should eliminate the possibility of making a verbal will in such cases, when a person could, without greater effort, make a will in one of the usual forms (own-handwritten or notarial). This concerns especially persons remaining in hospitals, hospices or homes of social care. In the light of empirical research, it is indeed one of the most frequent in practice places for making wills in the form of a verbal will¹⁹. On the basis of empirical research in German, Austrian and Swiss literature, it is observed that the making of wills in the form of a verbal will is most frequent in practice, although the law always exists at the time of the testator's death to call for a notary. Usually, the state of health of such persons does not exclude the possibility of making a will in the form of a verbal will and does not lead to a sudden deterioration of the testator's health, which would justify the fear of the urgency of his death²⁰. The assessment of such a situation should be made, however, on a case-by-case basis. There may be cases, in which, due to the state of health of the testator, the possibility of making a will in the form of a verbal will, as well as the call for a notary before his death, is excluded. Moreover, the means of protection of the testator's actual will should be a thorough examination by the court of the testator's state of mind and freedom at the time of the test. It is also rejected to accept the solution, according to which the making of a verbal will would be possible at the time, when the testator could not make a will in the form of a notarial act (and therefore independently of this, whether he could make a will in the form of a handwritten will). Attention is drawn to the fact that in practice, there may be problems with proving this, when such a "possibility or, on the other hand, excessive difficulty of making a will in the form of a notarial act" actually exists. It is also necessary to oppose the expansion of the possibility of making wills in the form of a verbal will, which would be a result of such a change.

The conjunction "and" connecting at the time of the impossibility of making a will in the form of a verbal will and the situation of excessive difficulty of its making, is replaced by the conjunction "or". This does not change the content of the provision, but adapts it to other norms

¹⁹ Por. W. Borysiak, *Funkcjonowanie...*, s. 119.

²⁰ Por. zwłaszcza postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 lipca 2003 r., V CK 120/02, OSNC 2004, nr 10, poz. 159 z tezą: „W stanach chorobowych, które nieuchronnie prowadzą do zgonu chorego, ustawową przesłankę obawy rychłej śmierci (art. 952 § 1 k.c.) można uznać za spełnioną wówczas, gdy w stanie zdrowia następuje nagłe pogorszenie lub pojawiają się nowe rokowania wskazujące na nadzwyczajną bliskość czasową śmierci spadkodawcy.”.

Kodeksu cywilnego, w których niemożliwość zaistnienia danej sytuacji przeciwstawiana jest znacznemu utrudnieniu jej wystąpienia, gdyż nie mogą one istnieć równocześnie (co oddaje spójnik „albo” – zob. art. 363 § 1, art. 561 § 3 k.c.). Podobnie, występujące jednostkowo w Kodeksie cywilnym w art. 952 § 1 k.c. sformułowanie „bardzo utrudnione”, zastąpiono występującym kilkakrotnie w kodeksie pojęciem „nadmiernego utrudnienia” (por. np. art. 193 § 1, art. 305³ § 3, art. 357¹ § 1, czy art. 363 § 1 k.c.). Powinno to ułatwiać judykaturze rozsądną ocenę tego, kiedy skutek szczególnych i nagłych okoliczności zachowanie zwykłej formy testamentu będzie nadmiernie (a więc ponadprzeciętnie) utrudnione.

Nie zdecydowano się też zastąpić określenia „obawa rychłej śmierci” innym sformułowaniem. Uznano, że jest ono już ugruntowane w języku prawnym i prawniczym²¹, a za utrzymaniem przesłanki „obawy rychłej śmierci” przemawia to, że była ona przedmiotem licznych orzeczeń Sądu Najwyższego zmierzających do nadania temu pojęciu subiektywno-obiektywnego znaczenia²².

Znaczące zmiany wprowadzono w zakresie sposobów stwierdzania treści testamentu ustnego. Na podstawie obserwacji praktyki zauważono, że fałszerstwa i nadużycia mają swoją przyczynę w możliwości stwierdzania treści testamentu ustnego w drodze protokołu niepodpisanego przez spadkodawcę albo ustnych zeznań świadków testamentu²³. Zwłaszcza dotychczas istniejąca możliwość stwierdzenia treści tego testamentu przez zeznania świadków przed sądem budzi w praktyce duże ryzyko jego fałszowania. W praktyce spotyka się bowiem sytuacje osób zeznających po śmierci spadkodawcy, że sporządził on testament w formie ustnej, lecz brak jest poza tym innych dowodów na złożenie przez testatora takiego oświadczenia woli. Stwarza to liczne wątpliwości co do prawdziwości zeznań składanych przez takich świadków. Stąd zdecydowano się na usunięcie z Kodeksu cywilnego możliwości stwierdzenia treści testamentu ustnego przez zeznania świadków, uznawszy ten sposób stwierdzania treści testamentu ustnego za niedający wystarczającej pewności co do tego, że dana osoba rzeczywiście złożyła dane oświadczenie. Wskazana zmiana powinna istotnie przyczynić się do ograniczenia skuteczności podejmowanych prób fałszowania testamentów ustnych.

Z treścią projektowanej zmiany koresponduje uchylenie norm procesowych (art. 661 i art. 662 k.p.c. zawartych w rozdziale 5 księgi drugiej tytułu II działu IV k.c.), które określały sposób

²¹ Por. m.in. B. Kucia, *Przesłanka...*, s. 87–110.

²² Przykładowo w postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 12 kwietnia 2002 r., I CKN 1457/99 uznano, że: „Przesłanka z art. 952 § 1 KC obawy rychłej śmierci spadkodawcy jest spełniona, gdy jego subiektywne przekonanie oparte jest na potwierdzających je okolicznościach zewnętrznych.”

²³ Wskazują na to badania empiryczne przeprowadzone przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości – zob. W. Borysiak, *Funkcjonowanie...*, s. 123–136.

stwierdzenia treści testamentu ustnego przez zeznania świadków. Zmieniono również art. 509¹ § 3 k.p.c., który wyklucza uprawnienie referendarza sądowego w zakresie przesłuchania świadków testamentu ustnego – aktualnie przesłuchanie świadków testamentu dotyczyć będzie jedynie testamentu wojskowego (por. poniżej pkt III.4), co uwidoczniło w treści tego przepisu. Na skutek zmiany dotychczasowej treści art. 952 § 3 k.c. i usunięcia z niej stwierdzenia treści testamentu ustnego przez zeznania świadków, stały się one bezprzedmiotowe.

Jednocześnie dostrzeżono, że w praktyce sposób stwierdzenia treści testamentu ustnego polegający na tym, że pismo z oświadczeniem spadkodawcy mogą podpisać bądź spadkodawca i dwaj świadkowie bądź wszyscy świadkowie (art. 952 § 2 k.c.) jest także podatny na ryzyko fałszowania. W badaniach empirycznych przeprowadzonych w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości zauważono bowiem, że często takie pismo nie zawiera podpisu spadkodawcy, lecz jedynie podpisy świadków²⁴. Nie zapobiega to obecnie dostatecznie praktyce antydatowania takiego pisma na chwilę między śmiercią spadkodawcy, a upływem terminu roku od deklarowanej przez świadków daty złożenia oświadczenia woli przez testatora. Aby uniknąć takiej możliwości w wyraźny sposób wskazano, że pismo powinno zawierać podpis spadkodawcy. Może być to dowodem, że zapoznał się on z takim dokumentem oraz skontrolował jego treść, a ponadto może umożliwiać kontrolę przez biegłego tego, czy podpis rzeczywiście pochodzi od spadkodawcy. Możliwe będzie jednak wciąż powstanie sytuacji, w której świadkowie testamentu ustnego będą wskazywać przed sądem, że podpisane przez nich pismo stwierdzające treść testamentu ustnego zastało zniszczone lub zaginęło. Umożliwiać to będzie w teorii wykazanie zeznaniami świadków treści testamentu ustnego, który potencjalnie nigdy nie został podpisany przez spadkodawcę. W toku dyskusji odrzucono jednak przyjęcie zasady, że w takich przypadkach jedynym dowodem na sporządzenie przez testatora testamentu ustnego powinien być oryginał pisma z podpisem testatora oraz świadków. Brak oryginału pisma powinien podlegać ocenie przez sąd na zasadach ogólnych i zapewne prawie zawsze w praktyce będzie prowadził do uznania, że do sporządzenia testamentu ustnego w rzeczywistości nie doszło.

Po zmianie przepisu nie powinno budzić wątpliwości, że stwierdzenie treści testamentu ustnego przez sporządzenie pisma, o którym mowa w art. 952 § 2 k.c., generalnie możliwe jest tylko za życia spadkodawcy i powinno nastąpić niezwłocznie po chwili złożenia przez niego oświadczenia. Potwierdza to zawarte w proponowanym przepisie sformułowanie o

²⁴ W. Borysiak, *Funkcjonowanie...*, s. 126–129.

konieczności niezwłocznego stwierdzenia treści testamentu poprzez spisanie oświadczenia spadkodawcy przez jednego ze świadków, a następnie podpisanie pisma przez spadkodawcę i co najmniej trzech świadków (którzy teoretycznie mogą się pod nim podpisać już po złożeniu podpisu przez spadkodawcę i następnie jego śmierci). Termin „niezwłoczny” jest zwrotem elastycznym i stosowanym w wielu przepisach Kodeksu cywilnego. W odniesieniu do stwierdzenia treści testamentu ustnego w sposób określony w art. 952 § 2 k.c. termin ten zostanie zapewne doprecyzowany na tle konkretnych przypadków przez orzecznictwo.

W wyraźny sposób potwierdzono też – w nawiązaniu do uchwały siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 23 listopada 2001 r. (III CZP 54/01)²⁵, że pismo powinno być spisane przez jednego ze świadków. Nie ma bowiem żadnych racjonalnych powodów, aby było ono sporządzane przez osobę trzecią, która mogła nie uczestniczyć w akcie testowania, a mogłaby potencjalnie wpływać na treść pisma²⁶. W toku dyskusji odrzucono też możliwość zastąpienia podpisu spadkodawcy formą zastępczą określoną w art. 79 k.c., a więc jego tuszowym odciskiem palca, gdyż uznano, że oświadczenie testatora o zapoznaniu się z treścią pisma ma charakter oświadczenia wiedzy, a nie oświadczenia woli.

Wyraźnie też przesądzono, że jeżeli świadków testamentu było więcej niż trzech, wystarczające jest podpisanie dokumentu przez trzech z nich. Rozstrzygać będzie to wątpliwości zgłaszane dotychczas w doktrynie²⁷. Zdecydowano się również na uproszczenie treści pisma stwierdzającego treść testamentu ustnego poprzez usunięcie z niego takich elementów jak miejsce i data oświadczenia testatora oraz miejsce i data sporządzenia pisma. Po pierwsze, w świetle nowej treści art. 952 § 2 k.c. takie pismo będzie sporządzane prawie zawsze natychmiast po złożeniu przez testatora jego oświadczenia (co podkreślono poprzez użycie w projekcie słowa „niezwłocznie” – zob. powyżej), a po drugie, okoliczności te mogą zostać odtworzone przez zeznania świadków. Zamieszczenie tych elementów w treści przepisu stwarzałoby zaś wątpliwości co do tego, czy ich brak w piśmie wpływa na skuteczność stwierdzenia treści testamentu ustnego.

Jednocześnie umożliwiono stwierdzenie treści testamentu ustnego za pomocą nagrania audiowizualnego. W proponowanym art. 952 § 3 k.c. uznano, że treść testamentu ustnego może być stwierdzona w ten sposób, że ustne oświadczenie spadkodawcy złożone w obecności

²⁵ Uchwała siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 23 listopada 2001 r., III CZP 54/01, OSNC 2002, nr 7-8, poz. 84.

²⁶ Tak m.in. B. Kordasiewicz, *Testamentowe dziedziczenie gospodarstw rolnych*, Ossolineum 1978, s. 74; J.St. Piątkowski, B. Kordasiewicz, *Prawo spadkowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2011, s. 116; J. Haberko, w: *Kodeks cywilny. Tom 3. Komentarz. Art. 627–1088*, red. M. Gutowski, Warszawa 2022, art. 952, nb 23.

²⁷ Zob. za wielu K. Osajda, w: *Komentarze Prawa Prywatnego...*, art. 952, nt 142–143; J. Haberko, w: *Kodeks cywilny...*, art. 952, nb 32–33.

świadców zostanie utrwalone za pomocą urządzenia rejestrującego obraz i dźwięk na trwałym nośniku danych. Tak jak podpis spadkodawcy pod pismem stwierdzającym treść testamentu ustnego jest realnym dowodem, że do złożenia oświadczenia woli przez spadkodawcę doszło, tak takim dowodem może być również nagranie oświadczenia testatora w sposób umożliwiający identyfikację zarówno jego, jak i co najmniej trzech świadków. Identyfikacja ta nie musi zawsze oznaczać podania przez te osoby na nagraniu imion i nazwisk, gdyż wystarczające może być bezsporne ustalenie tożsamości tych osób po ich wyglądzie lub funkcji. Obie formy stwierdzenia treści testamentu ustnego powinny być ze sobą równoważne. Oznacza to, że żadna z nich nie powinna być traktowana jako subsydiarna wobec drugiej (choć, na skutek szczególnego charakteru i nagłości zdarzeń uzasadniających sporządzenie testamentu ustnego, można zakładać, że w praktyce częściej będą występowały sytuacje, w których oświadczenie testatora będzie utrwalone za pomocą urządzenia rejestrującego obraz i dźwięk na trwałym nośniku danych).

Nagranie powinno zostać przekazane na trwałym nośniku danych notariuszowi lub do sądu spadku nie później niż w ciągu trzech miesięcy od dnia otwarcia spadku. Ograniczenie w opisywanym przypadku możliwości stwierdzania treści testamentu ustnego relatywnie krótkim terminem zawitym ma na celu ograniczenie prób fałszowania takiego testamentu wiele lat po śmierci spadkodawcy.

Użycie sformułowania „nie później niż” oznacza, że nośnik ten może być przekazany notariuszowi także po chwili testowania przez daną osobę fizyczną, lecz jeszcze przed jej śmiercią. Przykładem tego może być sytuacja, w której po chwili testowania testator zapadnie w śpiączkę, z której nie wybudzi się do śmierci po kilku miesiącach lub latach. W takim przypadku do chwili śmierci spadkodawcy możliwe będzie przekazanie nośnika z nagraniem oświadczenia woli testatora notariuszowi²⁸, który sporządzić powinien protokół z przyjęcia na przechowanie testamentu (por. art. 107 § 2 w zw. z art. 107 § 1 Prawa o notariacie)²⁹. Po chwili śmierci spadkodawcy zastosowanie do takiej sytuacji znajdą art. 646– 653 k.p.c. w zw. z planowanym art. 654 k.p.c. Ponieważ będzie już wówczas można określić, który sąd jest sądem spadku, pozwoli to również na przekazanie nagrania na trwałym nośniku danych także do tego sądu (art. 653 k.p.c. w zw. z planowanym art. 654 k.p.c.).

²⁸ Na podstawie art. 79 pkt 6 w zw. z art. 106 ust. 2 ustawy z dnia 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1001 ze zm. – dalej: Prawo o notariacie) notariusz może przyjmować na przechowanie dane na informatycznym nośniku danych, o którym mowa w przepisach ustawy z dnia 17 lutego 2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 670 ze zm.).

²⁹ Docelowo w przyszłości – po zmianach Notarialnego Rejestru Testamentów – fakt sporządzenie przez testatora testamentu w formie ustnej powinien być odnotowywany w Rejestrze.

Nośnik ten nie powinien być przy tym utożsamiany z urządzeniem, na którym doszło do sporządzenia takiego nagrania. Nie jest więc konieczne złożenie u notariusza lub w sądzie spadku np. telefonu komórkowego, którym utrwalono ustne oświadczenie spadkodawcy. Konieczne jest jednak, aby takie nagranie (tzn. jego wierna kopia) zostało przesłane do notariusza lub sądu spadku na odpowiednim trwałym nośniku danych (np. pamięć USB, dysk zewnętrzny).

Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego ma przy tym świadomość, że prawie na pewno w każdym z takich przypadków stwierdzenia treści testamentu ustnego konieczna będzie analiza prawdziwości nagrania przez biegłego. Zdecydowano się jednak podjąć ryzyko dopuszczania stwierdzenia treści testamentu ustnego w ten sposób, gdyż z obecnego stanu wiedzy w tym zakresie wynika, że biegli są w stanie zweryfikować, czy dane nagranie nie zostało sfalszowane. Techniczne ryzyko fałszerstw powinna również ograniczać konieczność obecności na nagraniu świadków (nagranie nie może być bowiem ograniczone wyłącznie do osoby samego testatora). Nie jest natomiast konieczne wyrażne nałożenie w przepisach k.p.c. na sąd obowiązku badania z urzędu tego, czy testament ustny, którego treść byłaby stwierdzana w sposób określony w nowym art. 952 § 3 k.c., został rzeczywiście sporządzony oraz obowiązkowego przesłuchania jego świadków na okoliczność złożenia przez spadkodawcę jego oświadczenia. Uznano bowiem, że taka regulacja byłaby zbędna wobec istnienia art. 670 § 1 k.p.c., zgodnie z którym sąd spadku bada z urzędu, kto jest spadkobiercą testamentowym, a w szczególności bada z urzędu zwłaszcza to, czy spadkodawca pozostawił testament. Oznacza to, że jakakolwiek wątpliwość sądu co do rzeczywistego sporządzenia testamentu ustnego powinna z urzędu pociągać za sobą powołanie biegłego mogącego ustalić, czy nie nastąpiła ingerencja w przedstawione sądowi nagranie. Sąd może wówczas także nakazać poddanie badaniu oryginalnego nośnika, na którym doszło do utrwalenia oświadczenia woli testatora. Jego brak powinien podlegać ocenie przez sąd na zasadach ogólnych i może niekiedy prowadzić do uznania, że do sporządzenia testamentu ustnego w rzeczywistości nie doszło.

Z treścią projektowanej zmiany odnoszącej się do stwierdzenia treści testamentu ustnego poprzez stosowne nagranie, koresponduje zmiana art. 651 i 654 k.p.c. Zdecydowano mianowicie, by protokół otwarcia i ogłoszenia testamentu, którego treść została stwierdzona poprzez nagranie audiowizualne, zawierał również informacje umożliwiające identyfikację spadkodawcy oraz świadków, a także treść oświadczenia spadkodawcy (proponowany art. 651 k.p.c.). Rozwiązanie to służyć ma utrwaleniu treści ostatniej woli spadkodawcy również w inny

sposób niż tylko na nośniku, którego możliwość odczytu na przestrzeni czasu może zostać utracona.

Ponadto wprost wskazano, że przepisy dotyczące postępowania w przedmiocie ogłoszenia testamentu (tj. art. 646 i n. k.p.c.) stosuje się odpowiednio nie tylko do pisma stwierdzającego treść testamentu ustnego, ale też do trwałego nośnika danych, na którym utrwalona została treść testamentu ustnego (proponowany art. 654 k.p.c.). Oznacza to m.in., że osoba, u której znajduje się podpisane własnoręcznie przez testatora pismo stwierdzające treść testamentu ustnego, jest obowiązana złożyć je w sądzie spadku, gdy dowie się o śmierci spadkodawcy, chyba że złożyła je u notariusza. Z tego też względu w proponowanym art. 952 § 2 k.c. (w przeciwieństwie do proponowanego art. 952 § 3 k.c.) nie było potrzeby wprowadzania szczególnego terminu zawitego do złożenia takiego pisma do sądu spadku albo notariusza i uzależniania od zachowania tego terminu możliwości stwierdzenia treści testamentu ustnego.

Z przyjęciem możliwości stwierdzenia treści testamentu ustnego przez utrwalenie oświadczenia spadkodawcy za pomocą urządzenia rejestrującego obraz i dźwięk na trwałym nośniku danych, połączona jest konieczność uregulowania zagadnień związanych z przechowaniem i zabezpieczeniem takiego nagrania. W rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych powinny więc ulec zmianom § 192 oraz § 193 ust. 2 regulujące wydawanie takich nośników osobom zainteresowanym w toku postępowania spadkowego oraz po jego ukończeniu, a także zabezpieczenia ich w sądzie w przeznaczonej do tego celu kasie pancernej.

(3) Testament podróżny – likwidacja instytucji – uchylene art. 953 k.c. (art. 1 pkt 3 projektu).

Podobnie jak w prawie polskim, w ustawodawstwach zagranicznych występują testamenty, których sporządzenie jest możliwe jedynie podczas podróży na statkach morskich lub powietrznych³⁰. Generalnie (ze względu na czasy, w których przepisy je regulujące były tworzone) dotyczą one podróży na statkach morskich, a zdecydowanie rzadziej – tak jak w prawie polskim – podróży na statkach powietrznych (np. w prawie holenderskim i włoskim). W niektórych systemach prawnych testamenty w tej formie nie występują (np. w prawie szwajcarskim oraz prawie austriackim od dnia 1 stycznia 2005 r.).

³⁰ Zob. szerzej co do rozwiązań innych porządków prawnych: W. Borysiak, *Przyszłość testamentów szczególnych...*, s. 47–60.

Generalna ocena wskazanych form testamentów jest jednak w doktrynie tych państw negatywna³¹. Podkreśla się fakt całkowitego ich wyjścia z użycia w praktyce³². Zauważa się też, że w rzeczywistości kryzysowych sytuacjach, przykładowo związanych z zatonięciem statku, testament podróżny sporządzony na papierze w większości przypadków zostanie po prostu utracony³³. Podobne uwagi można zresztą odnieść do testamentów sporządzanych na statkach powietrznych w wypadku ich ewentualnej katastrofy. Potrzeba stworzenia możliwości sporządzenia testamentu w szczególnej formie dla osób podróżujących drogą morską lub powietrzną nie jest przy tym oczywista. Nic nie stoi na przeszkodzie, aby podróżny sporządził taki testament na pokładzie w formie własnoręcznej, a gdyby chciał sporządzić testament w formie publicznej, przed wyjazdem udał się do notariusza³⁴. W wyjątkowej i nagłej sytuacji możliwe jest zaś sporządzenie testamentu ustnego.

Za usunięciem opisywanej formy testamentu z Kodeksu cywilnego przemawia nie tylko brak zastosowania jej w praktyce, ale nawet standardy postępowania polskich przewoźników. Z badań przeprowadzonych przez przedstawicieli doktryny, którzy wysyłali oficjalne zapytania do różnych linii morskich i lotniczych o możliwość sporządzenia testamentu podróżnego przed kapitanem ich linii, wynika, że możliwość taka faktycznie nie występuje³⁵. Z informacji uzyskanych od polskiego przewoźnika lotniczego PLL LOT wynika zresztą, że ze względu na brak oficjalnych wytycznych operatora lotniczego kapitan statku nie mógłby wziąć udziału w sporządzeniu takiego testamentu³⁶. Brak jest więc przygotowania praktycznego przewoźników i ich pracowników do sporządzania testamentu w tej formie. Oznacza to, że pasażer chcący sporządzić taki testament podczas podróży polskim statkiem powietrznym spotka się z odmową. Taka odmowa będzie tym bardziej uzasadniona, jeżeli w danym przypadku przemawiać będą za nią względy związane z bezpieczeństwem danego lotu³⁷.

³¹ Takie podsumowanie prawnoporównawcze prezentują: K.G.C. Reid, M.J. de Waal, R. Zimmermann, *Testamentary Formalities in Historical and Comparative Perspective*, w: *Comparative Succession Law. Volume I. Testamentary Formalities*, red. K.G.C. Reid, M.J. de Waal, R. Zimmermann, Oxford 2011, s. 453.

³² Zob. szerzej co do uwag zgłaszanych na tym tle w innych porządkach prawnych: W. Borysiak, *Testament na statku morskim lub powietrznym de lege lata i de lege ferenda w prawie polskim na tle porównawczym*, „Prawo w działaniu” 2023, tom 54, s. 87–100.

³³ W. Baumann, w: *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 5. Erbrecht. §§ 2229–2264 (Errichtung und Aufhebung eines Testaments)*, red. Ch. Baldus, Berlin 2018, § 2251, nb 3, s. 238–239.

³⁴ K.G.C. Reid, M.J. de Waal, R. Zimmermann, *Testamentary Formalities*..., s. 453, przypis 200.

³⁵ P. Cybula, *Testament podróżny*..., s. 397; K.W. Rozum, *Testamenty szczególne*..., s. 279–280.

³⁶ K.W. Rozum, *Testamenty szczególne*..., s. 280.

³⁷ Jak zauważa B. Kucia, *Forma testamentu*..., s. 220: „Trudno [...] oczekiwać od dowódcy statku lub jego zastępcy, że poświęci bezpieczeństwo pasażerów, załogi i ładunku, aby, zaprzestając wykonywania obowiązków związanych z kierowaniem statku, przyjąć oświadczenie ostatniej woli testatora”.

W doktrynie wskazuje się stąd, że testament ten jest praktycznie martwą instytucją i nie występuje w praktyce³⁸. Wskazuje się także, że uregulowanie tej formy testamentu szczególnego wynikało z przeświadczenia o podwyższonym niebezpieczeństwie związanym z podróżowaniem statkiem morskim lub powietrznym, co obecnie nie znajduje odzwierciedlenia w rzeczywistości³⁹. Wszystko to przemawia za uchyleniem art. 953 k.c.

(4) Testament wojskowy – rozszerzenie przesłanek sporządzenia testamentu w tej formie oraz zmiana sposobów stwierdzenia jego treści – dodanie art. 954¹ k.c. (art. 1 pkt 5, art. 2 pkt 1-3 i pkt 5 oraz art. 6 projektu).

W prawie polskim instytucja testamentu wojskowego uregulowana jest w rozporządzeniu Ministra Obrony Narodowej z 1965 r., dla którego podstawę stanowi art. 954 k.c. W doktrynie zauważa się, że instytucja ta „jest martwa” i nie jest w praktyce wykorzystywana⁴⁰. Wynika to przede wszystkim z faktu, że stosownie do § 1 wskazanego rozporządzenia testament w tej formie może być sporządzony wyłącznie w czasie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny lub przebywania w niewoli, co w dwóch pierwszych przypadkach nie miało miejsca od chwili wejścia w życie Kodeksu cywilnego⁴¹. W doktrynie jest z kolei sporne, czy można w drodze wykładni rozszerzającej zastosować formy testamentu wojskowego w innych sytuacjach, zwłaszcza w przypadkach udziału polskich żołnierzy w operacjach pokojowych międzynarodowych sił zbrojnych, czy operacjach wojskowych poza granicami kraju (np. misje w Iraku oraz w Afganistanie)⁴². Wskazuje się również na wątpliwości związane ze zgodnością

³⁸ Zob. za wielu: P. Cybula, *Testament podróżny*..., s. 390; P. Książak, *Prawo spadkowe*..., s. 218; K. Osajda, w: *Komentarze Prawa Prywatnego*..., art. 953, nt 23.

³⁹ Jak zauważa E. Skowrońska, *Forma testamentu w prawie polskim*, Warszawa 1991, s. 115: „Podróż statkiem morskim lub powietrznym tradycyjnie łączona jest z pewnym zagrożeniem dla życia podróżującego. Pogląd ten może być obecnie poddany w wątpliwość, niemniej z przepisów prawa spadkowego wynika, że takie było założenie ustawodawcy.”.

⁴⁰ E. Skowrońska-Bocian, *Testament w prawie polskim*..., s. 123; K. Osajda, w: *Komentarze Prawa Prywatnego*..., art. 954, pkt II; K.W. Rozum, *Testamenty szczególne*..., s. 276 nie tylko stwierdza, że instytucja ta w rzeczywistości jest nieużywana i wobec tego martwa, ale wskazuje na poparcie tej tezy informacje uzyskane podczas rozmów z pracownikami sądów wojskowych.

⁴¹ E. Skowrońska, *Forma testamentu*..., s. 167; S. Wójcik, *O niektórych uregulowaniach w prawie spadkowym. Uwagi de lege ferenda*, w: *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, red. L. Ogiełło, W. Popiołek, M. Szpunar, Kraków 2005, s. 1495; J. Turlukowski, *Sporządzenie testamentu*..., s. 194 i 199.

⁴² Zob. poglądy, które wyrażają: J. Turlukowski, *Sporządzenie testamentu*..., s. 196; J. Rudnicki, *Testament żołnierski*..., s. 218; K.W. Rozum, *Testamenty szczególne*..., s. 274–275; J. Kuźmicka-Sulikowska, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2023, art. 954, nb 2; J. Trzewik, T. Serafin, *In dubio pro milite?*..., s. 51; W. Bańczyk, S. Wójcik, F. Zoll, w: *System Prawa Prywatnego. Tom 10*..., s. 499; B. Kucia, w: *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom 6. Spadki (art. 922–1088)*, red. M. Habdas, M. Fras, Warszawa 2019, art. 954, nb 2, który zauważa, że: „Za poglądem tym przemawia dodatkowy argument: potrzeba zapewnienia, w drodze wykładni, aktualności aktu prawnego liczącego ponad 50 lat w zmienionych realiach uczestnictwa wojsk polskich w konfliktach zbrojnych”.

unormowań tej formy testamentu z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej⁴³ ze względu na to, że art. 954 k.c. nie spełnia wymagań co do doprecyzowania treści rozporządzenia Ministra Obrony Narodowej z 1965 r. (art. 92 ust. 1 zdanie 2 Konstytucji RP; np. nie wskazuje on nawet w ogólności tego, w jakich okolicznościach powinno być dopuszczalne sporządzenie testamentu wojskowego w jednej z jego form)⁴⁴.

Jednocześnie toczące się od lutego 2022 r. działania zbrojne na terenie Ukrainy wywołane agresją Federacji Rosyjskiej wskazują na konieczność ustawowego uregulowania formy szczególnej testamentu na wypadek znalezienia się przez testatora na obszarze objętym działaniami zbrojnymi⁴⁵. Podkreślić należy, że także w większości europejskich systemów prawnych (jak również w większości krajów członkowskich NATO) obowiązują przepisy o szczególnej formie testamentu na wypadek wojny lub innych działań zbrojnych⁴⁶. Testament w takiej formie zazwyczaj może być sporządzony przez osoby będące przedstawicielami sił zbrojnych lub osoby związane z nimi⁴⁷.

Analiza prawnoporównawcza wskazuje, że forma testamentu wojskowego nie jest zdezaktualizowana, co pokazują zmiany w prawie francuskim i pozostawienie tej formy w niektórych nowych kodeksach cywilnych (np. holenderskim i czeskim). Na uwagę zasługuje też to, że systemy prawne, które przewidują testamenty wojskowe, szeroko wyznaczają zakres ich potencjalnego zastosowania, obejmując nim inne przypadki niż jedynie te odnoszące się do formalnego wypowiedzenia wojny lub mobilizacji. Wynika to bądź z wyraźnego ich brzmienia (prawo czeskie, francuskie, holenderskie czy włoskie), bądź z przyjmowanej w doktrynie i orzecznictwie wykładni (prawo hiszpańskie).

Jak zauważa się trafnie w doktrynie, „żołnierze cały czas pozostają tymi, którzy na rozkaz Rzeczypospolitej Polskiej narażają swoje zdrowie i życie w obronie jej interesów. Nie istnieje obecnie żadna inna, łatwo definiowalna grupa ludzi, którą wysyłano by za granicę w podobnych

⁴³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. nr 78, poz. 483 ze zm.).

⁴⁴ Zob. m.in. J. Rudnicki, *Testament żołnierski...*, s. 232; P. Księżak, *Prawo spadkowe...*, s. 218; J. Trzewik, T. Serafin, *In dubio pro milite?...*, s. 49–50; W. Bańczyk, S. Wójcik, F. Zoll, w: *System Prawa Prywatnego. Tom 10...*, s. 498.

⁴⁵ W. Bańczyk, S. Wójcik, F. Zoll, w: *System Prawa Prywatnego. Tom 10...*, s. 498.

⁴⁶ Zob. szerzej co do rozwiązań przyjmowanych w innych porządkach prawnych: W. Borysiak, *Testament wojskowy de lege lata i de lege ferenda w prawie polskim na tle porównawczym*, „Prawo w działaniu” 2025, tom 62, s. 219–231.

⁴⁷ Ograniczając się jedynie do testamentów ściśle wojskowych, z wyłączeniem testamentów możliwych do sporządzenia na okrętach wojennych, są to m.in. prawo belgijskie (por. art. 4.186 k.c. Belgii z 2022 r.), czarnogórskie (por. art. 73 ustawy spadkowej z 2008 r.), czeskie (por. § 1545 czeskiego k.c. z 2012 r.), greckie (por. art. 1753 k.c. Grecji z 1940 r.), prawo francuskie (art. 93 oraz art. 981–984 francuskiego k.c. z 1804 r. ze zmianami wprowadzonymi w 2006 r.), hiszpańskie (art. 716–721 hiszpańskiego k.c. z 1889 r.), holenderskie (art. 4:98 i 4:100 holenderskiego k.c. z 1992 r.), portugalskie (por. art. 2210–2213 k.c. Portugalii z 1966 r.), słoweńskie (por. art. 71 ustawy spadkowej z 1976 r.), włoskie (art. 617–618 włoskiego k.c. z 1942 r.), jak również obowiązujące w USA regulacje federalne i stanowe oraz prawo angielskie i kanadyjskie.

celach i w której istotę działania byłoby wpisane podobne ryzyko ani wreszcie której rolę z definicji byłoby narażanie życia dla dobra wspólnego⁴⁸. Ze względu więc na to, że Rzeczpospolita Polska może nakazać członkom sił zbrojnych udział w działaniach bojowych zagrażających ich życiu lub zdrowiu (także w działaniach poza granicami państwa), wydaje się wskazane, aby mieli oni możliwość sporządzenia testamentu w formie zapewniającej im bezpieczeństwo testowania (w sytuacji braku dostępu do notariusza) lub w sposób odformalizowany (w sytuacji bezpośredniego zagrożenia dla ich życia lub zdrowia, np. udziału w działaniach wojennych, odniesienia rany na polu bitwy itp.), gdyż ryzyko utraty przez nich życia jest większe niż w przypadku innych podmiotów. Potencjalna forma testamentu powinna być więc w takich przypadkach złagodzona nawet bardziej, niż miałoby to miejsce przy testamencie ustnym. Jednocześnie taka regulacja testamentu wojskowego powinna zostać uregulowana w Kodeksie cywilnym, a nie ustawach szczególnych np. ustawie z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny⁴⁹. Wynika to z faktu, że całość przepisów regulujących formę testamentu jako tzw. materia kodeksowa, powinna być unormowana w Kodeksie cywilnym.

Stąd w projekcie opowiedziano się za rozszerzeniem przesłanek, od których wystąpienia zależy sporządzenie takiego testamentu. Możliwość sporządzenia takiego testamentu powinna istnieć w czasie przebywania przez wymienione w ustawie podmioty na obszarze objętym działaniami zbrojnymi lub w niewoli, jeżeli sporządzenie testamentu w formie aktu notarialnego jest niemożliwe albo nadmiernie utrudnione. Doprecyzowanie „przebywania na obszarze objętym działaniami zbrojnymi” należy pozostawić orzecznictwu. W toku przekształceń form, w jakich toczą się nowoczesne działania zbrojne, wydaje się, że należy zapewnić takiej regulacji większą elastyczność.

Zgodnie z art. 120 Konwencji Genewskiej z 12 sierpnia 1949 r. o traktowaniu jeńców wojennych⁵⁰ państwa będące stronami Konwencji zobowiązane są zapewnić obywatelom polskim pozostającym w niewoli sporządzenie testamentu zgodnie z prawem polskim. Doświadczenia związane z toczącymi się w ostatnich dekadach konfliktami zbrojnymi (w tym związane z działaniami zbrojnymi na terenie Ukrainy wywołanych agresją Federacji Rosyjskiej) wskazują, że wymóg taki w praktyce w wielu krajach nie jest przestrzegany lub

⁴⁸ J. Rudnicki, *Testament żołnierski...*, s. 230.

⁴⁹ Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 248 ze zm.) – dalej: ustawa o obronie Ojczyzny.

⁵⁰ Dz. U. z 1956 r. Nr 38, poz. 171 ze zm. Zgodnie z tym przepisem: „Testamenty jeńców wojennych sporządzane będą w taki sposób, aby odpowiadały warunkom ważności wymaganym przez ustawodawstwo kraju ich pochodzenia, który powinien podjąć niezbędne środki w celu podania tych warunków do wiadomości Mocarstwa zatrzymującego. Na prośbę jeńca wojennego, a w każdym razie po jego śmierci, testament przekazany będzie niezwłocznie Mocarstwu opiekuńczemu, a uwierzytelniony odpis przesłany będzie do Centralnego Biura Informacji”.

może nie być przestrzegany. W takich przypadkach zazwyczaj spełnione będą przesłanki sporządzenia przez testatora testamentu ustnego, ze względu na szczególny i nagły charakter sytuacji, jaką jest dostanie się do niewoli, niemożliwość testowania w formie zwykłej oraz istnienie obawy rychłej śmierci spadkodawcy. Aby jednak uniknąć rozważania za każdym razem wątpliwości, co do zaistnienia w danym przypadku przesłanek testamentu ustnego, należałoby umożliwić osobom przebywającym w niewoli sporządzenie testamentu w jednej z form przewidzianych dla testamentu wojskowego.

Sygnałem braku możliwości właściwego działania podmiotów wykonujących funkcje publiczne na danym obszarze objętym działaniami zbrojnymi (a także dowodem na to, że dany obszar jest rzeczywiście objęty takimi działaniami) może być niemożliwość sporządzenia przez testatora testamentu w formie publicznej, jaką jest forma aktu notarialnego. Testator może jednocześnie obawiać się tego, że sporządzony przez niego testament w formie własnoręcznej na skutek działań zbrojnych zostanie zniszczony lub zagubiony. Z tego więc względu w art. 954 § 1 k.c. zdecydowano się na przyjęcie rozwiązania odmiennego niż w art. 952 § 1 k.c. Skutkiem tego będzie możliwość sporządzenia testamentu wojskowego także w sytuacjach, w których testator potencjalnie mógłby sporządzić testament własnoręczny, jednak nie ma on możliwości sporządzenia testamentu w formie aktu notarialnego lub możliwość ta jest nadmiernie utrudniona. Doprecyzowanie tego, w jakich sytuacjach przesłanka ta jest rzeczywiście spełniona należy pozostawić orzecznictwu.

Sytuacja wybuchu wojny lub zaistnienia innych działań zbrojnych ma na tyle wyjątkowy charakter, że w razie ich powstania należy umożliwić sporządzenie testamentu w ułatwionej formie nie tylko członkom sił zbrojnych, ale też wszystkim innym osobom zaangażowanym w działania zbrojne. Przykładem tego jest obecnie obowiązująca regulacja rozporządzenia Ministra Obrony Narodowej z 1965 r., której nie chciano zawężać. Jednocześnie chciano posłużyć się na tyle szerokimi sformułowaniami, aby mogły one objąć wszystkie podmioty objęte obecnie rozporządzeniem Ministra Obrony Narodowej z 1965 r. Ma być to więc: żołnierz Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, osoba pełniąca służbę w jednostkach zmilitaryzowanych oraz inna osoba zaangażowana w działania zbrojne. Pojęcie osób pełniących służbę w jednostkach zmilitaryzowanych powinno być rozumiane tak samo jak w przepisach ustawy o obronie Ojczyzny. Są to więc przede wszystkim osoby pełniące służbę w jednostkach zmilitaryzowanych przydzielonych do Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej lub wykonujących ustawowe zadania utrzymania bezpieczeństwa i porządku wewnętrznego. Z kolei pojęcie „innych osób zaangażowanych w działania zbrojne” ma obejmować swoim zakresem wszystkie osoby objęte obecnymi przepisami rozporządzenia Ministra Obrony

Narodowej z 1965 r., a także dodatkowo podmioty, na które zwrócono uwagę w opiniach, jakie do pierwotnego projektu ustawy wpłynęły w toku konsultacji społecznych. Pojęcie to obejmuje więc m.in. pracowników wchodzących w skład jednostek wojskowych wykonujących zadania poza granicami państwa, cywilny personel medyczno-sanitarny Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, osoby cywilne wchodzące w skład personelu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, w rozumieniu obowiązujących Rzeczpospolitą Polską przepisów prawa międzynarodowego, osoby cywilne towarzyszące Siłom Zbrojnym Rzeczypospolitej Polskiej, w tym osoby wchodzące w skład personelu organizacji „Polski Czerwony Krzyż” i innych ochotniczych organizacji udzielających pomocy wojskowej służbie zdrowia, osoby wykonujące czynności duszpasterskie w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej oraz członków służb pomocniczych i inne osoby wykonujące świadczenia osobiste na rzecz Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. Osobami zaangażowanymi w działania zbrojne są też inne osoby cywilne, jeżeli znajdują się na obszarze będącym pod wyłącznym zarządem organów wojskowych albo na jednostce pływającej Marynarki Wojennej lub na statku powietrznym należącym do Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. Wyliczenie to nie ma jednak charakteru enumeratywnego a pojęcie „innych osób zaangażowanych w działania zbrojne” powinno być interpretowane elastycznie w sposób dostosowany do okoliczności danego przypadku i zmieniających się form, w jakich toczą się nowoczesne działania zbrojne. Przykładowo pojęcie to może obejmować także funkcjonariuszy służb specjalnych, jeżeli rzeczywiście są oni w danym przypadku „zaangażowani w działania zbrojne”.

Przyjęto trzy formy, w których testament wojskowy może być sporządzony. Tak jak dotychczas to było przewidziane w rozporządzeniu Ministra Obrony Narodowej z 1965 r. projekt przewiduje sporządzenie testamentu przed świadkami: minimum dwoma (jeżeli spadkodawca może podpisać się na sporządzonym piśmie poświadczającym treść jego testamentu – proponowany art. 954¹ § 2 k.c.) oraz minimum trzema (jeżeli spadkodawca nie może podpisać się na takim dokumencie – proponowany art. 954¹ § 3 k.c.). Uznano bowiem, że dotychczas obowiązująca regulacja, mimo że w większym stopniu odformalizowana względem regulacji odnoszącej się do testamentu ustnego, w wystarczający sposób zapewnia zarówno bezpieczeństwo, jak i możliwość testowania w tak szczególnej sytuacji, jak pozostawanie przez testatora na terenie objętym działaniami zbrojnymi. Tak jak w przypadku testamentu ustnego, w szczególnym wypadku sytuacji, w której spadkodawca nie może się podpisać, wyjątkowo zdecydowano się przyjąć, że jego oświadczenie w obecności świadków może być także utrwalone za pomocą urządzenia rejestrującego obraz i dźwięk na trwałym nośniku danych. Nagranie to powinno zostać przekazane na takim nośniku danych notariuszowi lub do sądu

spadku nie później niż w ciągu trzech miesięcy od dnia otwarcia spadku. Także w tym przypadku ograniczenie możliwości stwierdzania treści testamentu ustnego relatywnie krótkim terminem zawitym ma na celu ograniczenie prób fałszowania takiego testamentu wiele lat po śmierci spadkodawcy.

Na tle art. 954¹ § 3 k.c. obie formy stwierdzenia treści testamentu wojskowego powinny być ze sobą równoważne i żadna z nich nie powinna być traktowana jako subsydiarna wobec drugiej. Nie zdecydowano się zarazem zrezygnować z możliwości sporządzania przez świadków testamentu pisma, w którym utrwalona mogłaby być treść oświadczenia testatora. Przeważył za tym argument odwołujący się do możliwych ograniczeń w posiadaniu i posługiwaniu się urządzeniami rejestrującymi obraz i dźwięk, które mogą istnieć na obszarze objętym działaniami zbrojnymi.

Odrzucono natomiast możliwość sporządzenia testamentu w tej formie przed urzędnikiem wojskowym (np. sędzią wojskowym, prokuratorem wojskowym, dowódcą jednostki wojskowej, czy kierownikiem jednostki zmilitaryzowanej). Zadecydował o tym argument odwołujący się do niewielkiej dostępności tych osób w strukturach Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej (co odnosi się do sędziów wojskowych), a także ewentualnego braku wiedzy prawniczej innych podmiotów (dowódcy jednostki wojskowej albo kierownika jednostki zmilitaryzowanej) i ryzyko popełnienia przez nich błędów formalnych wpływających na ważność testamentu.

W razie obawy rychłej śmierci spadkodawcy wskutek odniesionych ran lub choroby, testament może być sporządzony również w ten sposób, że spadkodawca oświadczy ostatnią wolę ustnie wobec co najmniej dwóch świadków, choćby niejednocześnie obecnych. Wówczas treść testamentu powinna być w ciągu roku od dnia otwarcia spadku stwierdzona przez zgodne zeznania świadków złożone przed sądem. Uznano, że do zachowania powyższego terminu powinno wystarczyć złożenie przed jego upływem wniosku do sądu spadku o przesłuchanie świadków. Termin roczny powinien być wystarczający dla przesłuchania przez sąd świadków, a celem jego wprowadzenia jest uniknięcie sytuacji pojawiania się „świadków testamentu” po wielu latach od zakończenia działań zbrojnych. Możliwa jest też jednak sytuacja, w której – po śmierci testatora w krótkim czasie po sporządzeniu testamentu na skutek odniesionych ran – będą nadal trwały działania zbrojne wpływające na funkcjonowanie sądów i świadków, a rozwiązania zaproponowane dla sytuacji opisanej w art. 954¹ § 4 k.c. w projektowanych przepisach postępowania cywilnego (art. 663¹–663² k.p.c.; por. poniżej) nie będą mogły być zastosowane. Możliwe jest również zaistnienie sytuacji, w której jedynie konkretny świadek nie będzie mógł z przyczyn obiektywnych (np. pozostawania w niewoli) wypełnić nałożonych

na niego obowiązków. We wszystkich tych sytuacjach znacząco utrudnione będzie stwierdzenie treści testamentu wojskowego. Stąd uznano, że konieczne jest jednoznaczne przesądzenie w przepisie, że bieg terminu z art. 954¹ § 4 k.c. ulega zawieszeniu, jeżeli złożenie wniosku do sądu spadku lub przesłuchanie świadków nie jest możliwe z powodu siły wyższej. Jest to bowiem termin zawity, do którego przepisy o zawieszeniu biegu przedawnienia z powodu siły wyższej (art. 121 pkt 4 k.c.) mogłyby być zastosowane jedynie przez analogię. Uchylenie możliwości stwierdzenia treści testamentu ustnego przez zeznania świadków (tzn. art. 661-662 k.p.c.) spowodowała konieczność wprowadzenia do przepisów Kodeksu postępowania cywilnego art. 663¹ oraz art. 663², które regulowałyby stwierdzenie treści testamentu wojskowego w jego formie określonej w art. 954 § 4 Kodeksu cywilnego. Wzorowane są one na dotychczasowych art. 661-662 Kodeksu postępowania cywilnego odnoszących się do testamentu ustnego.

Skutkiem przeniesienia do Kodeksu cywilnego przepisów odnoszących się do formy testamentu wojskowego oraz uchylenia art. 954 k.c. będzie także automatyczne uchylenie z tą samą datą Rozporządzenia Ministra Obrony Narodowej w sprawie testamentów wojskowych z dnia 30 stycznia 1965 r.

(5) Utrata mocy testamentów szczególnych – uchylenie art. 955 k.c. i zastąpienie go art. 952 § 4 k.c. oraz art. 954 § 4 k.c. (art. 1 pkt 2 oraz art. 4-6 projektu).

Zmiana przesłanek sporządzenia testamentu ustnego oraz zakresu podmiotowego oraz przesłanek sporządzenia testamentu wojskowego, spowodowały problem z objęciem ich dotychczasową treścią art. 955 k.c. regulującego zasady utraty mocy przez testamenty szczególne. Stąd zdecydowano się to zagadnienie odrębnie uregulować w odniesieniu do każdego z tych testamentów w przepisie odnoszącym się do nich, zachowując jednak identyczny termin potencjalnej utraty przez nie mocy (3 miesiące). W wypadku testamentu ustnego termin ten liczony jest od ustania okoliczności, które uzasadniały jego sporządzenie (art. 952 § 4 zd. 1 k.c.), a w przypadku testamentu wojskowego od momentu, w którym spadkodawca przestał przebywać na obszarze objętym działaniami zbrojnymi lub w niewoli (art. art. 954 § 5 zd. 1 k.c.). Kwestia zakończenia przebywania przez testatora na obszarze objętym działaniami zbrojnymi lub w niewoli powinna być interpretowana elastycznie w sposób dostosowany do okoliczności danego przypadku i zmieniających się form, w jakich toczą się nowoczesne działania zbrojne.

W obu przypadkach testamentów szczególnych bieg terminu ulega zawieszeniu przez czas, w którym niemożliwe albo nadmiernie utrudnione jest zachowanie bądź zwykłej formy

testamentu (w wypadku testamentu ustnego – art. 952 § 4 zd. 2 k.c.), bądź formy aktu notarialnego (w wypadku testamentu wojskowego – art. 954 § 5 zd. 2 k.c.). Rozwiązania te dostosowane są do poprzedzających je paragrafów. W wypadku testamentu ustnego przesłanką jego sporządzenia jest niemożliwość albo nadmiernie utrudnienie sporządzenia testamentu w formie zwykłej (art. 952 § 1 k.c.). Bieg terminu utraty mocy przez testament w takiej szczególnej formie powinien być więc zawieszony przez cały czas, w którym testator nie ma możliwości zastąpienia sporządzonego już testamentu szczególnego testamentem zwykłym albo możliwość ta napotyka na nadmierne utrudnienia. W przypadku zaś testamentu wojskowego przesłanką jego sporządzenia jest niemożliwość albo nadmierne utrudnienie sporządzenia testamentu w formie aktu notarialnego (art. 954 § 1 k.c.). Tak jak już wskazano, może być to bowiem dowodem na to, że na danym obszarze objętym działaniami zbrojnymi nie mogą działać we właściwy sposób nawet osoby zaufania publicznego wykonujące funkcje publiczne, którymi są notariusze. Bieg terminu utraty mocy przez testament wojskowy powinien być więc zawieszony przez czas, w którym testator nie ma możliwości sporządzenia testamentu w formie aktu notarialnego albo możliwość ta napotyka na nadmierne utrudnienia.

(6) Zmiana kręgu osób, które nie mogą być świadkami testamentów szczególnych – zmiana art. 956 oraz art. 957 k.c. (art. 1 pkt 7-9 projektu).

W nowym § 1 art. 956 k.c. zdecydowano się zdefiniować to, że świadkiem testamentu jest osoba, w obecności której spadkodawca składa swoje oświadczenie woli, mająca świadomość sporządzania przez spadkodawcę testamentu i rozumiejąca treść oświadczenia spadkodawcy. Takie zdefiniowanie pojęcia świadka testamentu wyłącza z jego zakresu osoby, które nie zdawały sobie sprawy z tego, że biorą udział w akcie testowania, a także osoby, które nie rozumieją treści oświadczenia woli spadkodawcy. Podkreślić należy jednak, że treść oświadczenia spadkodawcy może zrozumieć także osoba, która nie zna w pełni języka, którym posługiwał się spadkodawca. Stąd też zdecydowano się na usunięcie w treści przepisu wymagania, aby świadek „władał językiem, w którym spadkodawca sporządza testament”. W ten sposób unika się również wątpliwości, co do poziomu znajomości danego języka przez świadka (np. języka angielskiego czy ukraińskiego, ale także języka migowego), kładąc nacisk na to, czy rozumiał on treść oświadczenia spadkodawcy.

Jednocześnie zdecydowano się także na dalsze zmiany regulacji odnoszącej się do tzw. bezwzględnej niezdolności do bycia świadkiem testamentu. Wskazano, że świadkiem testamentu mogą być również osoby niepełnoletnie, które ukończyły 16 rok życia. Osoby w tym wieku mogą być w stanie oddać treść złożonego wobec nich oświadczenia woli

spadkodawcy, a ponadto mogą w sytuacjach szczególnych i nagłych zagrażających jego życiu zarejestrować takie oświadczenie na trwałym nośniku. Odstąpiono od tego, aby świadkiem testamentu nie mogła być osoba niema, gdyż taka osoba może być w stanie podpisać się pod pismem z oświadczeniem spadkodawcy lub dokonać nagrania jego oświadczenia. Z tego względu usunięto również z grona osób niemogących być świadkami testamentu osoby, które nie mogą pisać. Takie osoby mogą bowiem słyszeć treść oświadczenia testatora i okoliczności sporządzania przez niego testamentu (zob. poniżej), choć Komisja miała świadomość, że w szczególnej sytuacji, w której stwierdzenie treści testamentu ustnego lub wojskowego następować będzie przez sporządzenie pisma, nie będą mogły go faktycznie podpisać. Nie zmodyfikowano zarazem wykluczenia od możliwości bycia świadkiem testamentu osób skazanych prawomocnie wyrokiem sądowym za fałszywe zeznania. Przepis ten nie budził bowiem do tej pory wątpliwości w orzecznictwie, a jego rozszerzenie na inne sytuacje objęte prawem karnym mogłoby budzić wątpliwości interpretacyjne. Podobne argumenty przesądziły za tym, aby nie zmieniać reguły, że świadkiem testamentu nie może być osoba, która nie może czytać. W praktyce, ze względu na prawie całkowitą likwidację analfabetyzmu, będą to bowiem osoby które nie widzą lub osoby z innymi ograniczeniami poznawczymi i wymagające wsparcia w zakresie funkcjonowania intelektualnego i z tego powodu nie mogące np. przeczytać pisma stwierdzającego treść testamentu. Doprecyzowano także dotychczasowe sformułowanie art. 956 pkt 2 k.c., aby podkreślić, że świadkiem testamentu nie może być osoba, która „nie widzi lub nie słyszy”. Pojęcie to jest więc inaczej i szerzej zakreślone niż obecne brzmienie przepisu wyłączające od bycia świadkiem osobę „niewidomą lub głuchą”. W proponowanym przepisie chodzić będzie jedynie o moment składania przez testatora jego oświadczenia, a więc ocena taka dokonywana będzie każdorazowo w kontekście konkretnego stanu faktycznego. Przykładowo osobą, która „nie słyszy” oświadczenia testatora może być więc także osoba, która korzysta z aparatu słuchowego, jednak tego dnia go nie założyła lub się on zepsuł, jak też osoba, która jedynie chwilowo nie słyszy oświadczenia woli testatora na skutek ogłuszenia wybuchem bomby podczas działań na froncie. Takie zawężenie możliwości spełniania roli świadka jedynie do osoby, która widzi lub słyszy oświadczenie testatora było w oczywisty sposób konieczne, gdyż rolą świadka jest zarejestrowanie a następnie przekazanie i utrwalenie treści oświadczenia woli testatora. Ma to na celu zapewnienie bezpieczeństwa obrotu i spełnia funkcję ochronną wobec testatora. Przykładowo osoba pozbawiona możliwości słyszenia nie będzie mogła usłyszeć jego ustnego oświadczenia, a następnie przykładowo potwierdzić w piśmie stwierdzającym tę treść, że określona wola tej treści rzeczywiście została wyrażona. Osoba zaś, które nie widzi, nie będzie mogła np. samodzielnie przeczytać przedstawionego jej pisma z

podpisem spadkodawcy. Wyłączenie osoby niewidzącej lub niesłyszącej oświadczenia testatora od bycia świadkiem wynika także stąd, że osoba taka powinna mieć możliwość odtworzenia okoliczności, w których dany testament był sporządzany, a więc np. tego, czy względem osoby testatora nie kierowano gróźb lub innego wpływu ze strony świadków lub osób trzecich. Powinno być tak nawet wówczas, gdy samo oświadczenie spadkodawcy złożone zostanie następnie w obecności świadków i zostanie utrwalone za pomocą urządzenia rejestrującego obraz i dźwięk na trwałym nośniku danych.

W doktrynie od wielu lat zgłaszany był postulat modyfikacji katalogu podmiotów objętych wyłączeniem od możliwości bycia świadkiem testamentu na podstawie art. 957 k.c.⁵¹. W szczególności należało objąć takim wyłączeniem nie tylko osoby pozostające w związku formalnym (małżeństwie), ale także osoby pozostające we wspólnym pożyciu z osobą otrzymującą jakąkolwiek korzyść z testamentu⁵². Dla uniknięcia wątpliwości dowodowych przepisem tym objęto również osoby, które pozostawały w przeszłości z osobą otrzymującą jakąkolwiek korzyść z testamentu w związku małżeńskim lub we wspólnym pożyciu (proponowany art. 957 § 2 pkt 1 i 4 k.c.). Umożliwiono jednak wykazywanie tego, że pozostawanie przez danego świadka przed wielu laty w małżeństwie lub we wspólnym pożyciu z osobą, dla której w testamencie została przewidziana jakąkolwiek korzyść, nie wywołuje obecnie żadnych wątpliwości co do jego bezstronności.

Aby zrealizować cel przepisu w postaci zagwarantowania bezstronności świadka oraz aby zapewnić brak zewnętrznych wątpliwości osób trzecich względem tej bezstronności, uznano, że od bycia świadkiem testamentu powinni być wyłączeni także krewni lub powinowaci beneficjenta spadku do czwartego stopnia pokrewieństwa (tak, aby objąć tym kręgiem przede wszystkim rodzeństwo cioteczne)⁵³, a także osoby pozostające z nim w stosunku przysposobienia (proponowany art. 957 § 2 pkt 2 i 3 k.c.). Z tych też względów z grona świadków testamentu zdecydowano się wykluczyć również krewnych osoby pozostającej z beneficjentem we wspólnym pożyciu lub stosunku przysposobienia do czwartego stopnia pokrewieństwa (proponowany art. 957 § 2 pkt 5 k.c.). Jeżeli jednak zostanie udowodnione, że w danej sytuacji opisane związki rodzinne nie wywołują jakichkolwiek wątpliwości co do bezstronności świadka, dana osoba nie powinna być wyłączona od możliwości bycia nim.

⁵¹ Por. m.in. E. Skowrońska, *Forma testamentu...*, s. 167.

⁵² Przypadki takie odnotowano kilkakrotnie w badaniu empirycznym – W. Borysiak, *Funkcjonowanie...*, s. 116, 136 oraz 142–143.

⁵³ Zob. co do uzasadnienia tego poglądu: W. Borysiak, *Testament ustny de lege ferenda...*, s. 35.

Jednocześnie zdecydowano się na objęcie wyłączeniem od bycia świadkiem testamentu także innych osób powiązanych z beneficjentem spadku w ten sposób, że wywoływałoby to uzasadnione wątpliwości co do ich bezstronności (proponowany art. 957 § 3 k.c.). Jest to formuła elastyczna pozwalająca sądowi w razie uzasadnionych wątpliwości co do bezstronności danej osoby trzeciej uznać, że nie spełnia ona wymogów bycia świadkiem. Ciężar udowodnienia istnienia uzasadnionych wątpliwości co do bezstronności danej osoby nałożono na ten podmiot, który wywodzi z tego faktu skutki prawne.

W art. 957 § 3 k.c. zdecydowano się zastosować pojęcie „uzasadnionych wątpliwości”, które występuje w Kodeksie postępowania cywilnego m.in. w odniesieniu do wyłączenia sędziego (art. 49 § 2 k.p.c.) lub arbitra (art. 1174 § 2 k.p.c.), aby odróżnić tę sytuację, od przypadków objętych art. 957 § 1, 2 i 4 k.c. Na tle art. 957 § 3 k.c., to osoba powołująca się na wyłączenie danej osoby od bycia świadkiem, powinna wykazać co do niej „uzasadnione wątpliwości”. Natomiast w wypadkach określonych w art. 957 § 1, 2 i 4 k.c. powinien istnieć faktycznie „brak jakichkolwiek wątpliwości” co do bezstronności danego świadka, aby uznać, że mimo otrzymania przez niego lub jakąkolwiek inną osobę mu potencjalnie bliską korzyści ze spadku (np. powołania do bycia wykonawcą testamentu) może być on jednak świadkiem testamentu. Jednocześnie jeszcze bardziej utrudniać to będzie wykazanie dowodowo braku istnienia takich wątpliwości co do bezstronności świadka przez osobę, która się na to powołuje. Ciężar udowodnienia braku takich wątpliwości nałożony jest bowiem na ten podmiot, który wywodzi z tego faktu skutki prawne. Takie rozwiązanie umożliwia również odstąpienie od definiowania w przepisie tego, na czym miałyby polegać taka „korzyść” oraz tego, czy powinna mieć ona majątkowy, czy niemajątkowy charakter.

Szczególne problemy rodziła próba wskazania tego, kto jest wyłączony z bycia świadkiem testamentu w sytuacji, gdy określone przysporzenie ze spadku miałyby otrzymać osoba prawna. Podobne wątpliwości dotyczą jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną. Ze względu na różnorodność form takich podmiotów i spełnianych przez nie zadań, konieczne jest przyjęcie ogólnej i opisowej formuły, zgodnie z którą świadkiem testamentu nie może być „osoba powiązana” z takim podmiotem. Odrzucono możliwość dokonania w tym zakresie szczegółowego wyliczenia na wzór art. 86 § 3 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych⁵⁴. Uznano, że pojęcie „osoby powiązanej” może zostać w razie potrzeby doprecyzowane przez orzecznictwo. Zwrócono też uwagę na fakt, że przypadki testowania w formie ustnej – zawężonej po zmianach

⁵⁴ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 334 ze zm.).

do sytuacji wyjątkowych – na rzecz osób prawnych będą w praktyce marginalne⁵⁵. Jednocześnie uznano za konieczne umożliwienie dokonywania elastycznej oceny każdej takiej sytuacji, przyjmując, że jeżeli zostanie udowodnione, iż w danej sytuacji określone powiązanie nie wywołuje jakichkolwiek wątpliwości co bezstronności świadka, dana osoba nie powinna być wyłączona od możliwości bycia nim.

Treść proponowanego § 5 art. 957 k.c. oddaje treść dotychczas obowiązującego § 2 art. 957 k.c., dostosowując go jedynie do zmian poprzedzających go paragrafów.

Ze względu na fakt, że po proponowanych zmianach art. 956-957 k.c. dotyczyć będą jedynie testamentów szczególnych, zaproponowano, aby w rozdziale II działu I tytułu III księgi czwartej oznaczenie oddziału 3 przenieść przed art. 958, nadając mu jednocześnie brzmienie: „Przepis wspólny dla testamentów zwykłych i szczególnych”. Będzie to bowiem po zmianach jedyna regulacja wspólna odnosząca się do obu rodzajów testamentów.

(7) Zmiana ustawy - Kodeks postępowania cywilnego – uchylenie z urzędu kolejnego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku po tym samym spadkodawcy oraz zmiany w zakresie Rejestru Spadkowego (art. 2 pkt 1, 6 i 8 oraz art. 3 projektowanej ustawy).

Zmiany w Kodeksie postępowania cywilnego wprowadzone w art. 2 pkt 6 i 8 projektu zmierzają do eliminacji, a co najmniej zmniejszenia skali problemu współwystępowania w obrocie prawnym kilku postanowień sądowych stwierdzających nabycie spadku po tym samym spadkodawcy. Asumptem do prowadzenia prac zmierzających do rozwiązania wskazanego problemu stało się wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich (RPO), w którym Rzecznik poruszył wskazany problem i wniósł o podjęcie stosownych działań legislacyjnych. Rzecznik zwrócił uwagę na dużą liczbę wniosków kierowanych do jego Biura o podjęcie indywidualnych interwencji w tego typu sprawach poprzez złożenie skargi o wznowienie postępowania lub skargi nadzwyczajnej.

Projektowany przepis art. 669² k.p.c. wprowadza rozwiązanie, którego celem jest wyeliminowanie z obrotu prawnego kolejnego prawomocnego postanowienia spadkowego wydanego w odniesieniu do tego samego spadku bez konieczności wnoszenia skargi o wznowienie postępowania czy skargi nadzwyczajnej. Zgodnie z treścią projektowanej regulacji, sąd, który orzekał jako sąd pierwszej instancji w postępowaniu, w którym wydano

⁵⁵ W orzecznictwie sytuacja taka jak do tej pory wystąpiła jedynie w postanowieniu Sadu Najwyższego z dnia 16 października 2014 r., III CSK 301/13, OSP 2015, nr 12, poz. 117 z tezą: „Członek organu osoby prawnej w zasadzie może być świadkiem przy sporządzeniu testamentu, w którym została przewidziana dla tej osoby jakakolwiek korzyść. Podobnie w zasadzie może być świadkiem przy sporządzeniu testamentu członek korporacyjnej osoby prawnej, dla której została przewidziana korzyść w testamencie.”.

takie postanowienie będzie mógł je uchylić – także z urzędu – na posiedzeniu niejawnym. Postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku ma charakter deklaratoryjny, a sam fakt nabycia praw do spadku ma miejsce już w chwili otwarcia spadku, a zatem w chwili śmierci spadkodawcy. Postanowienie stwierdzające nabycie spadku przez określoną osobę stanowi wobec osób trzecich wyłączny dowód tego, że spadkobierca stał się następcą prawnym spadkodawcy pod tytułem ogólnym, w całości bądź też w określonej części ułamkowej. Taką samą funkcję pełni obecnie zarejestrowany akt poświadczenia dziedziczenia (dalej: APD).

W przypadku wydania kolejnego postanowienia spadkowego co do tego samego spadku, dochodzi do naruszenia art. 199 § 1 pkt 2 k.p.c. w związku z art. 13 § 2 k.p.c. poprzez orzeczenie przez sąd w przedmiocie, co do którego zapadło już wcześniej prawomocne rozstrzygnięcie. Ponowne postanowienie spadkowe zostaje zatem wydane w warunkach *res iudicata*, wyznaczonych poprzednim postanowieniem spadkowym (art. 366 k.p.c. w związku z art. 13 § 2 k.p.c.). W sytuacji wydania dwóch merytorycznie odmiennych postanowień dochodzi ponadto do naruszenia podstawowych praw i wolności obywatelskich oraz zagrożenia dla bezpieczeństwa obrotu, jak również naruszenia konstytucyjnego prawa do sądu (art. 45 Konstytucji RP).⁵⁶

Postanowienie stwierdzające nabycie spadku jest orzeczeniem sądowym wskazującym na istnienie podmiotowego prawa spadkobiercy do spadku. Należy do kategorii sądowych orzeczeń ustalających prawo lub stosunek prawny i realizujących zgodnie z jego ustawową treścią ochronę praw cywilnych. Sądowe stwierdzenie nabycia spadku chroni bezpieczeństwo obrotu, w tym także interesy osób trzecich wchodzących w stosunki prawne ze spadkobiercami, tworząc podstawę domniemania, że wskazana w postanowieniu osoba jest spadkobiercą. Chroni ważność czynności prawnej, przez którą osoba trzecia w dobrej wierze nabyła prawo (lub została zwolniona z obowiązku) od tego, kto został wskazany w postanowieniu stwierdzającym nabycie spadku jako spadkobierca (art. 1025 k.c., art. 1027 k.c. i art. 1028 k.c.)⁵⁷.

Jak wynika z analizy przeprowadzonej przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości na podstawie akt spraw sądowych, w których wydano ponowne postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku po tej samej osobie, w wielu wypadkach fakt złożenia kolejnego wniosku o stwierdzenie nabycia spadku po tym samym spadkodawcy wynikał z braku wiedzy uczestników postępowania o istniejącym uprzednio postanowieniu albo z niezrozumienia instytucji prawnej stwierdzenia nabycia spadku. Powyższy stan wynikał głównie z dużego odstępu czasowego

⁵⁶ Por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 16 czerwca 2021 r., I NSNc 164/20, LEX nr 3190965.

⁵⁷ Por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 8 sierpnia 2003 r., V CK 491/02.

między oboma postępowaniami spadkowymi oraz z różnych kręgów uczestników postępowań. W szczególności było to widoczne w przypadku, gdy jedno postępowanie było wszczynane przez spadkobiercę testamentowego, który nie był blisko związany ze spadkodawcą, a drugie przez spadkobierców ustawowych. Często wnioskodawcą w jednej ze spraw była osoba całkowicie niezwiązana z rodziną zmarłego (np. wierzyciel spadkodawcy), co powodowało, że wskazywała ona ograniczony krąg zainteresowanych, a w wyniku przeprowadzonych ogłoszeń nie udało się ustalić wszystkich osób mających interes w stwierdzeniu nabycia spadku. Działanie wnioskodawców wynikało także z przekonania, że postępowanie spadkowe dotyczy jedynie konkretnego składnika majątkowego i potrzebne jest dodatkowe postępowanie spadkowe celem orzeczenia o innym składniku (względnie pozostałych składnikach). Do omawianej wadliwości mogła się także przyczynić okoliczność, że niekiedy postanowienie spadkowe (drugie) było wydawane w innym postępowaniu niż postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku (np. w postępowaniu o dział spadku), co sprawiało, że uczestnicy nie mieli świadomości, że powinni poinformować sąd o uprzednio przeprowadzonym postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku. Ponadto w wielu wypadkach przyczyną wydania dwóch postanowień spadkowych co do tego samego spadku była okoliczność, że jedno z postępowań dotyczyło więcej niż jednego spadkodawcy w związku z potrzebą wielostopniowego ustalenia praw do spadku. W takim przypadku następca następcy prawnego często nie miał wiedzy o wydaniu postanowienia spadkowego wobec pierwszej z tych osób. Przyczyną wydawania ponownych postanowień spadkowych jest również niedostateczna aktywność sądu, który niejednokrotnie nie bada, czy w sądzie toczyło się wcześniej postępowanie spadkowe po tym samym spadkodawcy lub ogranicza takie badanie do spraw zarejestrowanych w systemie sądowym, bez analizy Rejestru Spadkowego.

Za zasadniczy, istniejący aktualnie, mechanizm prewencyjny służący zapobieganiu wydawania dwóch lub więcej postanowień spadkowych co do tego samego spadku, należy uznać Rejestr Spadkowy prowadzony przez Krajową Radę Notarialną oraz obowiązek badania wpisów w tym rejestrze przez sąd w chwili wszczęcia postępowania o stwierdzenie nabycia spadku. Rejestr Spadkowy w odniesieniu do sądowych postanowień spadkowych funkcjonuje dopiero od 2016 r. i zarejestrowane są w nim jedynie postanowienia, które zostały wydane w sprawach wszczętych po dniu 7 września 2016 r. (tj. po wejściu w życie ustawy z dnia 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw⁵⁸).

⁵⁸ Dz.U. z 2015 r., poz. 1311.

W 2016 r. obowiązek badania przez sądy, czy w sprawie, w której wszczęto postępowanie spadkowe zapadło uprzednio postanowienie spadkowe lub czy zarejestrowano akt poświadczenia dziedziczenia wynikał z treści art. 202 k.p.c. Obowiązek badania urzędów ewidencyjnych istnieje dopiero od dnia 30 listopada 2020 r., gdy w zarządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 czerwca 2019 r. w sprawie organizacji i zakresu działania sekretariatów sądowych oraz innych działów administracji sądowej (Dz.Urz. MS z 2019 r. poz. 138 ze zm.; dalej jako: „instrukcja sądowa”) wyraźnie nałożono na sąd obowiązek ustalenia, czy wcześniej zarejestrowano już sprawę spadkową po tym samym spadkodawcy⁵⁹. Zwrócić jednak należy uwagę na istniejący przed dniem 30 listopada 2020 r. obowiązek dołączenia do akt sprawy toczącej się w postępowaniu spadkowym akt spraw spadkowych zakończonych, dotyczących spadku po tym samym spadkodawcy⁶⁰. Instrukcja sądowa z 2003 r.⁶¹ oraz z 2019 r.⁶², która ją zastąpiła, aż do dnia 29 listopada 2020 r. przewidywały, że do akt sprawy toczącej się w postępowaniu spadkowym należy dołączyć akta spraw spadkowych zakończonych, dotyczących spadku po tym samym spadkodawcy. Z obowiązku tego można było wysnuć wniosek o obowiązkowym sprawdzeniu przez sekretariat, czy w danym sądzie toczyła się już sprawa po danym spadkodawcy⁶³, a więc w praktyce analizie systemów informatycznych, a przed wprowadzeniem w sądach skorowidzów alfabetycznych w postaci elektronicznej – skorowidzów spadkodawców prowadzonych w formie papierowej.

Istotnym mechanizmem prewencyjnym jest także sam obowiązek wpisania prawomocnego postanowienia spadkowego do Rejestru Spadkowego. Wedle bowiem art. 679¹ k.p.c. prawomocne postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku, prawomocne postanowienie uchylające lub zmieniające postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku sąd niezwłocznie

⁵⁹ Według § 148 zarządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 czerwca 2019 r. w sprawie organizacji i zakresu działania sekretariatów sądowych oraz innych działów administracji sądowej (Dz.Urz. MS z 2019 r. poz. 138 ze zm. w brzmieniu obowiązującym od dnia 30 listopada 2020 r.: "Po zarejestrowaniu sprawy o stwierdzenie nabycia spadku kierownik sekretariatu albo wyznaczony pracownik sekretariatu w oparciu o właściwe urządzenie ewidencyjne lub Rejestr Spadkowy dokonuje ustalenia, czy zarejestrowano uprzednio sprawy z zakresu prawa spadkowego po tym samym spadkodawcy. Wynik dokonanego ustalenia zamieszcza się w notatce urzędowej."

⁶⁰ § 148 instrukcji sądowej w brzmieniu obowiązującym od dnia 21 czerwca 2019 r. do dnia 29 listopada 2020 r. Tożsamy jednak przepis obowiązywał już w poprzedniej instrukcji sądowej z 2003 r.

⁶¹ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 grudnia 2003 r. w sprawie organizacji i zakresu działania sekretariatów sądowych oraz innych działów administracji sądowej (Dz.Urz. MS z 2003 r. Nr 5, poz. 22 ze zm.).

⁶² Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 czerwca 2019 r. w sprawie organizacji i zakresu działania sekretariatów sądowych oraz innych działów administracji sądowej (Dz.Urz. MS z 2019 r. poz. 138 ze zm.).

⁶³ Jak stwierdza J. Gudowski na tle tej regulacji „w celu zapobieżenia często zdarzającym się w praktyce wielokrotnym stwierdzeniom nabycia spadku po tej samej osobie należy ustalić, czy nabycie spadku po danym spadkodawcy już nie nastąpiło” (por. J. Gudowski, [w:] Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom IV. Postępowanie rozpoznawcze. Postępowanie zabezpieczające, wyd. V, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, art. 669, uw. 11).

wpisuje, za pośrednictwem systemu teleinformatycznego, o którym mowa w art. 95i § 1 Prawa o notariacie, do Rejestru Spadkowego. Z dokonanej przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości analizy aktowej wynika, że często wpis ten był dokonywany ze znacznym opóźnieniem lub brak było w ogóle w aktach sprawy informacji o jego dokonaniu. Należy mieć jednak na względzie, że – odmiennie niż w przypadku APD – postanowienie spadkowe nie podlega rejestracji w tym samym momencie co jego wydanie. Konieczne jest bowiem uprawomocnienie się postanowienia spadkowego. Ten moment może zaś znacząco odwlec datę rejestracji postanowienia w Rejestrze Spadkowym, co w konsekwencji przyczynia się do wydawania kolejnego postanowienia co do tego samego spadku.

Obecnie obowiązujące przepisy dają możliwość skorygowania przypadków, gdy w obrocie prawnym występuje kilka rozstrzygnięć w przedmiocie tego samego spadku. Instrumentami służącymi usuwaniu z obrotu prawnego kolizji kilku postanowień spadkowych po tym samym spadkodawcy jest skarga o wznowienie postępowania (art. 524 § 1 k.p.c. w zw. z art. 403 § 2 k.p.c. *in principio* w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.) oraz skarga nadzwyczajna (art. 89 § 2 ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym⁶⁴).

Orzecznictwo i doktryna wykluczyły stosowanie art. 679 k.p.c. jako podstawy do uchylenia postanowienia spadkowego wydanego w warunkach *res iudicata*. W uchwale składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 10 lipca 2012 r. (III CZP 81/11⁶⁵) przyjęto, że przepis art. 679 k.p.c. nie stanowi podstawy uchylenia ponownego prawomocnego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku po tym samym spadkodawcy, a jedynie może zmierzać do merytorycznej weryfikacji postanowienia spadkowego (w razie zaistnienia przesłanek wynikających z tego przepisu).

Kompleksowo uregulowana jest też sytuacja, w której zarejestrowany akt poświadczenia dziedziczenia dotyczy spadku, co do którego wydane zostało już postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku przez sąd (art. 669¹ § 1 k.p.c.) oraz taka, w której doszło do zarejestrowania dwóch lub więcej aktów poświadczenia dziedziczenia w odniesieniu do tego samego spadku (art. 669¹ § 2 k.p.c.).

W przywołanej uchwale, jak i w praktyce orzeczniczej przyjęto, że właściwym trybem służącym eliminacji z obrotu prawnego kolejnego prawomocnego postanowienia w przedmiocie stwierdzenia nabycia spadku jest wznowienie postępowania na podstawie art. 403 § 2 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. lub art. 524 § 2 k.p.c.

⁶⁴ Dz.U. z 2024 r. poz. 622 – dalej: ustawa o Sądzie Najwyższym.

⁶⁵ OSNC 2013, nr 1, poz. 1.

Ograniczeniem do stosowania obowiązujących regulacji w przypadku skargi o wznowienie postępowania jest termin na jej wniesienie, który wynosi 3 miesiące od dnia, w którym strona dowiedziała się o podstawie wznowienia, a gdy podstawą jest pozbawienie możliwości działania lub brak należytej reprezentacji – od dnia, w którym o wyroku dowiedziała się strona, jej organ lub jej przedstawiciel ustawowy (art. 407 § 1 k.p.c.). Zasadniczo nie można przy tym żądać wznowienia po upływie lat dziesięciu od dnia uprawomocnienia się wyroku, z wyjątkiem przypadku, gdy strona była pozbawiona możliwości działania lub nie była należycie reprezentowana (art. 408 k.p.c.). Graniczny termin, w którym możliwe jest wznowienie postępowania wynosi obecnie 10 lat.

Z kolei zgodnie z art. 115 § 1 ustawy o Sądzie Najwyższym, termin do wniesienia skargi nadzwyczajnej od prawomocnych orzeczeń kończących postępowanie w sprawach, które uprawomocniły się po dniu 17 października 1997 r. wynosi 6 lat od dnia wejścia w życie ustawy, to jest upłynął z dniem 3 kwietnia 2024 r.⁶⁶.

Istnienie dwóch lub więcej prawomocnych postanowień stwierdzających nabycie spadku po tym samym spadkodawcy jest zjawiskiem patologicznym oraz dysfunkcją systemową, która ze względu na konieczność ochrony porządku prawnego uzasadnia naruszenie zasady stabilności rozstrzygnięcia, które nastąpi wobec postanowienia lub postanowień wydanych z naruszeniem zasady *res iudicata*.

W tym stanie rzeczy oraz mając na uwadze ochronę bezpieczeństwa obrotu, należy wprowadzić do porządku prawnego nowy instrument służący uchylaniu postanowień spadkowych, wydanych z naruszeniem powagi rzeczy osądzonej uprzedniego postanowienia spadkowego w odniesieniu do tego samego spadku, poprzez umocowanie sądu do uchylenia – także z urzędu – późniejszego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, jeśli ujawniło się wcześniej wydane prawomocne postanowienie (art. 669² § 1 k.p.c.). Sąd będzie mógł uchylić postanowienie wydane z naruszeniem zasady *res iudicata* na posiedzeniu niejawnym. Mając na uwadze doniosłość prawną postanowienia stwierdzającego nabycie spadku, w szczególności fakt, że jest ono wyłącznym dowodem wobec osób trzecich co do okoliczności nabycia spadku przez określoną osobę, jak i przyczynę wydania kolejnego postanowienia (naruszenie zasady *res iudicata*) należy uznać, że skorzystanie przez sąd z projektowanej regulacji i uchylenie postanowienia stwarzającego formalną niejednoznaczność sytuacji prawnej spadkobiercy, nie powinno być uzależnione od okoliczności, czy istnieje realna możliwość uchylenia danego

⁶⁶ Art. 115 § 2 ustawy o Sądzie Najwyższym zmieniony został przez art. 1 pkt 6 ustawy z dnia 30 marca 2021 r. o zmianie ustawy o Sądzie Najwyższym (Dz.U. z 2021 r. poz. 611) zmieniającej ustawę o Sądzie Najwyższym z dniem 16 kwietnia 2021 r.

orzeczenia na innej podstawie prawnej, w szczególności wznowienia postępowania. Co istotne, nowa instytucja będzie miała zastosowanie także po upływie terminów właściwych do wniesienia skargi o wznowienie postępowania i również w takiej sytuacji umożliwi uchylenie postanowienia spadkowego dotkniętego wadą nieważności postępowania ze względu na *res iudicata*. Potrzebę wprowadzenia przedmiotowej regulacji uzasadnia dodatkowo fakt, że – jak wskazano wyżej – od dnia 4 kwietnia 2024 r. brak jest możliwości wnoszenia skargi nadzwyczajnej od postanowień, które uprawomocniły się po dniu 17 października 1997 r. Odpadł zatem jedyny instrument prawny, który umożliwiał wyeliminowanie z obrotu postanowienia spadkowego wydanego przy naruszeniu przepisów o powadze rzeczy osądzonej w sytuacji upływu terminów pozwalających na wzruszenie takiego postanowienia w trybie wznowienia postępowania.

Uczestnikami postępowania o uchylenie postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku wydanego w warunkach *res iudicata* powinni być uczestnicy postępowania, w którym wydano postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku, w przedmiocie uchylenia którego toczy się postępowanie. Na sądzie spoczywa obowiązek wezwania z urzędu tych osób do udziału w postępowaniu. Przepis ten nie wyklucza jednocześnie stosowania art. 510 k.p.c.

Przedmiotem uchylenia będzie kolejne prawomocne postanowienie spadkowe, co pozostanie bez wpływu na pierwsze wydane postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku i prawa spadkobierców, którym spadek przypadł zgodnie z treścią pierwotnego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku (albo ich następców prawnych), lecz dotyczyć będzie praw osób wskazanych w drugim czy kolejnym postanowieniu (albo ich następców prawnych). Dodatkowo podkreślić należy, że w myśl projektowanego art. 669² § 4 k.p.c. sąd badać będzie jedynie fakt wydania ponownego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku co do tego samego spadku. Ta ograniczona kognicja sądu dodatkowo uzasadnia taki a nie inny krąg uczestników postępowania. Potrzeba uchylenia kolejnego postanowienia spadkowego po tym samym spadkodawcy jest oczywista i niezależna od racji merytorycznych, które nie podlegają w takim postępowaniu już badaniu. W konsekwencji uchylenia postanowienia w obrocie prawnym pozostanie jedynie pierwsze z wydanych orzeczeń, nawet jeśli stwierdza nabycie spadku przez osobę, która spadkobiercą nie jest. Projektodawca nie znalazł podstaw, by sąd, stosując nową instytucję, wyposażony był również w uprawnienie do ponownego badania czy osoba, która uzyskała stwierdzenie nabycia spadku (w pierwszym postanowieniu), jest czy nie jest spadkobiercą lub że jej udział w spadku jest inny niż stwierdzony. Ewentualna korekta tego postanowienia – tak jak dotychczas w sytuacji wydania postanowienia spadkowego nieodzwierciedlającego rzeczywistego kręgu spadkobierców – będzie możliwa w trybie art. 679

k.p.c. Nowe postępowanie przewidziane zostało jako celowe, prowadzące do usunięcia z obrotu prawnego postanowienia, które nigdy nie powinno zostać wydane. Nie znajduje uzasadnienia powrót do rozwiązań przewidzianych w skardze o wznowienie postępowania przed dniem 1 lipca 2009 r. W okresie od dnia 1 lipca 1996 r. do dnia 30 czerwca 2009 r. kwestię wznowienia postępowań, wydanych z naruszeniem powagi rzeczy osądzonej, regulowały art. 403 § 3 i art. 412 § 3 k.p.c., stosowane poprzez art. 13 § 2 k.p.c. w postępowaniu nieprocesowym. Z tych przepisów wynikało, że przedmiotem rozpoznania przez sąd rozpoznający skargę o wznowienie postępowania był nie tylko zaskarżony wyrok, lecz były także z urzędu wszystkie inne prawomocne wyroki dotyczące tego samego stosunku prawnego. Sąd rozpoznający skargę o wznowienie postępowania uchylał bądź jeden z wyroków dotyczących tego samego stosunku prawnego, utrzymując w mocy inny prawomocny wyrok, bądź uchylał wszystkie prawomocne wyroki dotyczące tego samego stosunku prawnego i orzekał co do istoty sprawy albo sprawę przekazywał właściwemu sądowi pierwszej instancji do rozpoznania oraz do rozstrzygnięcia. Od dnia 1 lipca 2009 r. stan prawny ponownie uległ zmianie – zostało przywrócone rozwiązanie, które obowiązywało przed dniem 1 lipca 1996 r., przewidujące, że sąd uchyla jedynie wyrok wydany z naruszeniem zasady *res iudicata*, nie angażując się w ponowne merytoryczne rozpoznanie sprawy. W uzasadnieniu do projektu ustawy nowelizującej wskazano m.in., że: „Potrzeba tej zmiany wynika z faktu, że obecne brzmienie art. 403 § 3 k.p.c. jest uważane w literaturze za problematyczne i niejednoznaczne. Zmiana § 2 w art. 403 k.p.c. pociąga za sobą automatycznie uchylenie § 3 tego przepisu.”.

Na postanowienie sądu w przedmiocie uchylenia będzie przysługiwać zażalenie do sądu drugiej instancji (§ 6).

Przepisy § 1-6 znajdą odpowiednie zastosowanie do stwierdzenia nabycia przedmiotu zapisu windykacyjnego (§ 7).

W związku z projektowanym art. 669² k.p.c., wprowadzającym nowy rodzaj postępowania, w art. 509¹ § 3 k.p.c. wprowadza się kolejne wyłączenie kompetencji referendarza sądowego w zakresie wykonywania czynności w sprawach z zakresu prawa spadkowego w postaci uchylenia postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, wydanego z naruszeniem zasady powagi rzeczy osądzonej. Referendarz sądowy wykonuje czynności z zakresu ochrony prawnej (art. 149 i następne ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych; Dz.U. z 2023 r. poz. 217 ze zm.), nie może zaś dokonywać czynności z zakresu sprawowania wymiaru sprawiedliwości, zastrzeżonych wyłącznej kompetencji sądu – w tym uchylać późniejszego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, wydanego po rozpoznaniu sprawy na rozprawie przez sąd. Uprawnienie do uchylenia takiego postanowienia ma wyłącznie sąd.

W związku z tym należało dokonać zmiany art. 509¹ § 3 k.p.c. poprzez wyłączenie kompetencji referendarza sądowego w sprawach z zakresu prawa spadkowego w postaci uchylenia postanowienia, o którym mowa w dodawanym art. 669² k.p.c.

Dopełnieniem powyższej zmiany dotyczącej uchylenia z urzędu przez sąd kolejnego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku po tym samym spadkodawcy jest uregulowanie nowych obowiązków informacyjnych sądu związanych z postępowaniem o stwierdzeniu nabycia spadku. W projektowanym art. 679¹ § 2 k.p.c. dodano przepisy nakładające na sąd obowiązek wpisywania do Rejestru Spadkowego informacji o wniosku o wszczęcie postępowania o stwierdzenie nabycia spadku lub o uchylenie lub zmianę postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku lub wniosku o uchylenie APD oraz o wszczęciu postępowania o uchylenie postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku w trybie projektowanego art. 669² k.p.c. Sąd będzie miał również obowiązek wpisywania do Rejestru prawomocnych zarządzeń o zwrocie wniosków wszczynających wymienione postępowania.

Zgodnie z aktualnym brzmieniem art. 679¹ k.p.c., sąd spadku niezwłocznie wpisuje do Rejestru Spadkowego – za pośrednictwem systemu teleinformatycznego, o którym mowa w art. 95i § 1 ustawy z dnia 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie (Dz.U. z 2020 r. poz. 1192 i 2320 oraz z 2021 r. poz. 1177) – prawomocne postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku oraz prawomocne postanowienie uchylające lub zmieniające postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku. Z dokonanej przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości analizy aktowej wynika, że często wpisy prawomocnych postanowień stwierdzających nabycie spadku dokonywane były ze znacznym opóźnieniem, a związany z tym brak wiedzy sądu spadku co do wcześniejszego wydania (a nawet już uprawomocnienia) postanowienia spadkowego mógł powodować w konsekwencji wydanie ponownego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku co do tego samego spadku. Należy mieć na względzie, że – odmiennie niż w przypadku aktów poświadczenia dziedziczenia (dalej: APD), postanowienie spadkowe nie podlega rejestracji w tym samym momencie co jego wydanie. Konieczne jest bowiem uprawomocnienie się postanowienia spadkowego. Ten moment może zaś znacząco odwlec datę rejestracji postanowienia w Rejestrze Spadkowym.

W związku z powyższym, w ocenie projektodawcy, celowe jest ujawnienie informacji o toczącym się postępowaniu spadkowym już na etapie złożenia wniosku o stwierdzenie nabycia spadku. Dostęp sądu, do którego wpłynął wniosek o stwierdzenie nabycia spadku, do informacji, czy toczy się już postępowanie spadkowe po danym spadkodawcy wyeliminuje, a co najmniej zmniejszy ryzyko ponownego wydania postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku po tym samym spadkodawcy. Ujawniona w rejestrze informacja o wniosku da sądowi

sygnał, że sprawa o stwierdzenie nabycia spadku już się toczy. Sąd będzie mógł wówczas odrzucić wniosek w swojej sprawie po uzyskaniu informacji, że pierwszy wniosek nie zawiera braków formalnych lub że zostały one skutecznie uzupełnione, a wnioskowi został nadany dalszy bieg. Istotne jest, że dostęp do tych informacji będą miały wszystkie sądy w Polsce, gdyż informacje będą ujawniane w Rejestrze Spadkowym, prowadzonym w systemie teleinformatycznym przez Krajową Radę Notarialną, do którego dostęp sądy mają już obecnie. Projektodawca rozszerzył obowiązek informacyjny także na informację o złożeniu wniosku o uchylenie lub zmianę postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku lub wniosku o uchylenie aktu poświadczenia dziedziczenia, uznając, że wiedza o takich postępowaniach jest istotna dla sądu czy notariusza z perspektywy ewentualnego postępowania działowego/umowy działowej. Projektodawca uznał, że oprócz informacji o złożonym wniosku o stwierdzenie nabycia spadku istotne jest również ujawnienie informacji o ewentualnym prawomocnym zwrocie takiego wniosku. Prawomocny zwrot (pierwszego) wniosku o stwierdzenie nabycia spadku nie wywołuje żadnych skutków prawnych, jakie wiążą się z jego złożeniem, stąd z chwilą uprawomocnienia się zarządzenia w tym przedmiocie odpadnie podstawa odrzucenia ponownie złożonego wniosku, a sąd będzie mógł go dalej procedować.

W kontekście problemu wydawania podwójnych postanowień spadkowych projektodawca uznał za zasadne ujawnienie w Rejestrze Spadkowym także informacji o wydanych przez sąd spadku postanowieniach kończących postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku lub o uchylenie lub zmianę postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, innych niż postanowienia wymienione w § 1, tj. np. postanowienie o odrzuceniu wniosku albo o umorzeniu postępowania. Jeśli sąd, do którego wpłynął wniosek o stwierdzenie nabycia spadku ustali, że została zarejestrowana już sprawa o tożsamym przedmiocie, ale postępowanie umorzono, będzie mógł dalej procedować swoją sprawę bez narażania się na naruszenie zasady *lis pendens* czy *rei iudicatae*. Ujawnienie informacji o umorzeniu postępowania albo o odrzuceniu wniosku pozwoli na uzyskanie przez sąd wiedzy co do sposobu rozpoznania wniosku o stwierdzenie nabycia spadku. Informacje, które będzie zawierał Rejestr Spadkowy będą stanowić kompletne źródło wiedzy co do danego spadku – w zakresie koniecznym do rozstrzygnięcia sprawy o stwierdzenie nabycia spadku.

Nie bez znaczenia dla funkcjonalności projektowanego rozwiązania będzie możliwość pozyskania wiedzy o toczących się postępowaniach spadkowych nie tylko przez sądy, ale także przez notariuszy jako uprawnionych do wydawania aktów poświadczenia dziedziczenia. Wiedza o toczącym się postępowaniu sądowym wyeliminuje ryzyko równoczesnego wydania aktu poświadczenia dziedziczenia i postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku. Z chwilą

pozyskania przez notariusza informacji o toczącym się postępowaniu spadkowym, notariusz odmówi sporządzenia APD, ograniczając się do sporządzenia protokołu. Wprawdzie toczące się postępowanie spadkowe czy nawet wydane już postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku formalnie nie tworzy stanu *lis pendens* czy *rei iudicatae* w kontekście możliwości wydania APD, niemniej taki APD pozbawiony byłby mocy prawnej, gdyż nie mógłby zostać zarejestrowany (art. 95h § 4 ustawy – Prawo o notariacie). Z kolei jedynie zarejestrowany akt poświadczenia dziedziczenia ma skutki prawomocnego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku (art. 95j ustawy – Prawo o notariacie).

Paragrafy 3-5 projektowanego art. 679¹ k.p.c. dotyczą techniczno-organizacyjnych kwestii dokonywania wpisów, jednakowoż mających istotne znaczenie dla prewencji w zakresie wydawania kolejnych postanowień stwierdzających nabycie spadku po danym spadkodawcy, podczas gdy postanowienie w tym przedmiocie zostało wcześniej wydane. Uregulowano – analogicznie jak w sytuacji aktów poświadczenia dziedziczenia – obowiązek umieszczenia przez sąd na postanowieniu spadkowym adnotacji o rejestracji postanowienia w Rejestrze Spadkowym. Obowiązek ten dotyczył będzie także odpisów prawomocnych postanowień, które mogą być wydane czy to uczestnikom czy każdemu, kto wykaże interes prawny. Ze zmianami w k.p.c. korespondują zmiany w ustawie – Prawo o notariacie, gdzie w art. 95 ha dodano dane, które należy ujawnić w Rejestrze Spadkowym wpisując nowe informacje.

Przesądzone również zostało, że za wszelkie wpisy dokonywane w Rejestrze Spadkowym pobierana jest jedna opłata, która obecnie wynosi 5,00 zł.

W ustawie – Prawo o notariacie wprowadzono również regulację, która ma usprawnić wymianę informacji między sądami a Krajową Radą Notarialną – co służyć ma również sprawniejszemu ujawnianiu przez sąd informacji w Rejestrze Spadkowym. Aktualnie pomimo szybkiego rozwoju technologii sądy w dalszym ciągu komunikują się z różnymi podmiotami w sposób tradycyjny – w szczególności w zakresie nadawania różnych uprawnień do różnych systemów. Taka tradycyjna komunikacja odbywa się również między sądami a Krajową Radą Notarialną. Przy okazji prac związanych z problematyką współwystępowania w obrocie prawnym kilku postanowień sądowych stwierdzających nabycie spadku po tej samej osobie, Krajowa Rada Notarialna zwróciła uwagę na ten problem, zaś niniejszy projekt wychodzi naprzeciw zgłoszonemu postulatowi. Projektowany przepis art. 95i § 1a i § 1b ustawy – Prawo o notariacie ma wyeliminować wnioski składane w formie papierowej o dostęp do dokonywania wpisów w Rejestrze Spadkowym. Lista prezesów sądów będzie wygenerowana w oparciu o dane z ZSRK. Wspólną daną, łączącą systemy informatyczne ma być co do zasady numer PESEL Prezesa, gdyż zarówno ZSRK, jak i KRN posługują się tą daną.

(8) Przepis końcowy i przepisy przejściowe (kwestie intertemporalne) (art. 8 - 11 projektu).

Projekt przewiduje, że nowe przepisy wejdą w życie po upływie sześciu miesięcy od dnia ich ogłoszenia (art. 11). Taki wydłużony termin jest konieczny do dostosowania systemu teleinformatycznego prowadzonego przez Krajową Radę Notarialną do nowych regulacji. Niezbędne jest też przygotowanie sądów do podjęcia nowych zadań, jakie nakłada na nie niniejsza ustawa.

Do testamentów sporządzonych przed dniem wejścia w życie ustawy, zarówno w zakresie przesłanek ich sporządzenia, jak i ich ważności lub skuteczności (w tym stwierdzania treści), zastosowanie będą miały przepisy dotychczasowe (art. 8 ust. 1). Podobnie przepisy dotychczasowe znajdą zastosowanie do postępowań w przedmiocie przesłuchania świadków testamentu ustnego sporządzonego przed dniem wejścia w życie ustawy (art. 8 ust. 2). Za przyjęciem wyraźnego przepisu regulującego to zagadnienie przemawia obowiązywanie w prawie procesowym zasady bezpośredniego stosowania ustawy nowej.

Odnosnie do zmian w zakresie wpisów do Rejestru Spadkowego, w art. 10 projektu przewidziano, że projektowane przepisy będą miały zastosowanie do spraw wszczętych i niezakończonych w dniu wejścia w życie ustawy, przy czym nałożony na sąd obowiązek ujawniania informacji wskazanych w projektowanym art. 679² k.p.c. będzie realizowany dopiero z chwilą podjęcia przez sąd pierwszej czynności w danej sprawie – co powinno prowadzić w istocie do sukcesywnego ujawnienia w Rejestrze Spadkowym wszystkich toczących się w chwili wejścia w życie ustawy postępowań spadkowych. Takie rozwiązanie z jednej strony nie nakłada na sąd nadmiernych obciążeń co do wprowadzenia do Rejestru Spadkowego od razu wszystkich spraw o stwierdzenie nabycia spadku toczących się w danym sądzie, a z drugiej strony realizuje potrzebę ujawnienia tych postępowań.

(9) Potrzeba notyfikacji.

Projektowana ustawa nie zawiera norm technicznych w rozumieniu przepisów rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 grudnia 2002 r. w sprawie sposobu funkcjonowania krajowego systemu notyfikacji norm i aktów prawnych⁶⁷), dlatego nie podlega notyfikacji ani obowiązkowi przedstawienia instytucjom i organom Unii Europejskiej lub Europejskiemu Bankowi Centralnemu w celu uzyskania opinii.

⁶⁷ Dz.U. z 2002 r. Nr 239, poz. 2039 oraz z 2004 r. Nr 65, poz. 597.

Przedmiot projektowanych regulacji nie jest objęty prawem Unii Europejskiej.

Zgodnie z ustawą z dnia 7 lipca 2005 r. o działalności lobbingsowej w procesie stanowienia prawa⁶⁸ projekt ustawy został udostępniony w Biuletynie Informacji Publicznej na stronie podmiotowej Ministra Sprawiedliwości.

Ponadto, stosownie do postanowień § 52 uchwały nr 190 Rady Ministrów z dnia 29 października 2013 r. – Regulamin pracy Rady Ministrów⁶⁹ projekt ustawy zostanie zamieszczony w Biuletynie Informacji Publicznej Rządowego Centrum Legislacji z chwilą skierowania projektu do uzgodnień i konsultacji publicznych.

Osiągnięcie celu ustawy nie jest możliwe za pomocą innych środków.

⁶⁸ Dz.U. z 2025 r. poz. 677.

⁶⁹ M.P. z 2024 r. poz. 806.